J187

Coperta de *Radu Vero*

N. D. COCEA

Vinul de viață lungă

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Via lui conu Manole Arcaşu, aşezată pe cea mai înaltă culme a Cotnarilor, se lăsa în vale, pînă la fîntîna Robilor, lungă, dreptunghiulară, vărgată, punctată şi împestriţată cu toate nuanţele de verde, ca un covor basarabean. De la fereastra judecătoriei mele puteam să-i cuprind toate hotarele dintr-o singură aruncătură de ochi. Cînd făceam scurtă la mînă iscălind hîrtii stereotipe, şapirografiate pe hîrtie vînătă, cu cerneală palidă, parcă înainte de întrebuinţare ar fi fost ieşită de soare şi spălată de ploi ; sau cînd simţeam cum molcoma toropeală a vieţii de provincie mi se întindea, încet, pe suflet, ca o pîclă şi-mi păinjenea mintea pe nesimţite, repede mă sculam de

la masă, măsuram de cîteva ori camera de chibzuire în lung şi-n lat, şi mă opream în cele din urmă lîngă pervazul ferestrei, cu gîndurile risipite încă, dar cu privirile aţintite spre via lui conu Manole.

Fireşte, via, în ea însăşi, n-avea nimic deosebit, nici cine ştie ce farmece ascunse, nici vreun dar misterios care să trezească în inimile oamenilor : reminiscenţe, nostalgii, evocări de peisagii familiare sau visate. Era o vie, ca toate viile. Un zaplaz înalt din scînduri de brad văruite o împrejmuia din toate părţile. Ici şi colo, printre scîndurile crăpate sau peste stîlpii putrezi, pe jumătate căzuţi la pămînt, ramuri nebune de măcieş se înălţau, se încolăceau, împleteau ghirlănzi extravagante, în contradicţie flagrantă cu şirurile paralele de butuci înşiraţi unul lîngă altul şi unul îndărătul celuilalt, ca un regiment în pas de defilare. Din fericire, monotonia rîndurilor de viţă altoită era întreruptă, ca la mai toate viile noastre, în două sau trei locuri. Pe vîrful dealului, o duzină de nuci bătrîni stăteau vecinic de strajă, priveghind zarea printre genele lor leneşe şi pe sub streaşina sprîncenelor stufoase. În vale, lîngă fîntîna Robilor, aşezaţi de o parte şi de alta a porţii, care altădată fusese acoperită cu olane şi care acum cădea în ruine, cîţiva plopi enormi se înălţau drepţi, rigizi, sumbri, fantomatici, ca şi cum ar fi avut ei înşişi conştiinţa intimă că stau de veghe la căpătîiul unui mormînt. Iar spre mijlocul viei, într-o adîncitură de teren, ca într-o scorbură, se ridicau acareturile boiereşti, pe trei sferturi îngropate sub tot felul de plante agăţătoare şi cu hogeagurile ţîşnind ca vîrfuri albe de minarete din strînsoarea teilor şi platanilor îmbrăţişaţi.

Mărturisesc fără ocol că spre acareturile acestea îmi fugeau mai ales ochii și-mi zburau gîndurile. Nu cunoșteam pe proprietarul lor. De cum debarcasem însă, ajutor de judecător abia ieșit de pe băncile școalei, cu tiuleie sub nas în loc de musteți. la judecătoria din Cotnari, n-auzisem vorbindu-se în jurul meu — și de grefier, și de arhivar, și de judecător, și de primar, și de ispravnic, și de medicul plășii, într-un cuvînt de toți fruntașii locali pe care îi regăseam regulat, de două ori pe zi, în odaia de din dos a crîșmei lui Moș Anghel, poreclită pompos „restaurant", — decît de conu Manole.

Mi-aduc bine aminte că în prima seară cînd am luat masa împreună, după ce am fost prezentat amical tuturor celor de față și-am vorbit cîte ceva de dumnealor, de mine, de capitala din care veneam și de politica de la centru, deodată medicul plășii ne-a întrerupt plictisit, ca omul pe care nu pot să-l intereseze asemenea nimicuri și, frecîndu-și mîinile, ne-a anunțat vesel :

— Ceva nou !... dragii mei.

Ca și cum ar fi știut despre ce putea să fie vorba și că nu se putea să fie vorbă despre altceva, toți au tăcut, ciulind urechile. Medicul făcea însă pe misteriosul. Își micșora ochii, își lărgea gura într-un surîs pînă la ceafă, și-și arăta, fără sfială, dinții pe care îi avea galbeni ca degetele fumătorilor și negri pe alocuri ca lumînările de ceară murdărite de muște. Eu singur, nedeprins cu dînsa, îi vedeam urîțenia. Ceilalți nu vedeau decît vestea așteptată. În sfîrșit, după ce mai făcu nazuri cîteva momente, le-o destăinui :

— Se petrec lucruri noi la conac ! Mi-aș pune gîtul că azi, mîine, peste o săptămînă cel mai tîrziu, o să-l am aici, în podul palmei, ca pe tipsie.

— Cum ?! Ce ? De ce ?... au exclamat cu toții în cor.

— Deocamdată vă spun numai atît. Așteptați !... Răbdare și tutun !... Tata Nae știe el ce face...

Am aflat numai a doua zi că misteriosul „tata Nae" de care ne vorbise doctorul, era chiar el, medicul plășii, în persoană. Ceea ce am aflat în schimb imediat, cu toate că tot el ne spusese s-așteptăm și să avem răbdare, e că un cunoscut de-al dumnealor, unul conu Manole cum îi ziceau, bătrîn de vreo nouăzeci și ceva de ani, proprietar de vii prin partea locului, om putred de bogat, trăind singur cuc, hursuz, hapsîn, ciufut, becisnic, aproape într-o doagă, căzuse sau avea să cadă bolnav pe mîinile doctorului nostru.

Vestea, cum e și firesc într-un cerc de oameni care îl cunoșteau cu toții și se cunoșteau bine între dînșii, a făcut o senzație enormă. Unii l-au prohodit creștinește, cu anticipație ; alții parcă au răsuflat strașnic de ușurați ; cei mai mulți însă, deși îi prevedeau, natural, obștescul sfîrșit, păreau totuși extrem de increduli. Judele meu se făcu interpretul acestora din urmă, opinînd grav din cap, după o lungă deliberare cu el însuși :

— Nu-mi prea vine să cred... Cum mi-a spus-o din prima zi în care l-am cunoscut, m-ar fi chemat din vreme să-i autentific testamentul.

— La vîrsta lui ! sări doctorul. Să fim serioși, judecătorule ! În lunga dumitale carieră de magistrat, ai văzut mulți bătrîni făcîndu-și testamentul ? De la

șaptezeci de ani în sus cine mai crede că poate să moară !

— Asta-i așa ! bătu cu pumnul în masă tînărul locotenent de jandarmi. Eu n-am văzut nici unul. Cu conu Manole însă lucrurile se cam schimbă. Nu știu ce naiba fabrică !... Și plecîndu-se spre noi, ne înștiință confidențial : — și azi am primit un denunț la companie că face niște farmece, niște vrăji cum le mai zice, un fel de scamatorii drăcești ca să strîngă averi și să-și lungească viața. Ce-ar fi, judecătorule, dacă i-am face o descindere și l-am strînge și noi, nițel, în chingi ?

Judecătorul se uită speriat în jurul lui :

— Bine că nu ne-a auzit cineva ! Te-ai gîndit mult ?!... o descindere la conu Manole !...

— Dimpotrivă, rînji doctorul. Lasă-l să fabrice... Lasă-l să beie... Eu mă pricep în meserie. Ascultați-mă pe mine : astea o să-i grăbească moartea.

La rîndul lui, grefierul, jignit și el probabil în sentimentul lui de justiție față de cei mari și puternici, de propunerea locotenentului și, pe de altă parte, din condescendență față de jude, se crezu obligat să-i sprijine părerea :

— Eu l-am văzut săptămîna trecută. Trecea prin dreptul judecătoriei. Mi s-a părut mai sănătos ca totdeauna.

— Săptămîna trecută ! exclamă victorios doctorul. Dar într-o săptămînă și un om sănătos tun, ca mine și ca dumneata, poate să dea ortul popii ; necum un hodorog bătrîn !

Perspectiva asta intempestivă, căzută printre meseni între două vîrste, le posomorî deodată frunțile.

Vreun sfert de ceas, rînd pe rînd, pe întrecutele, au filozofat asupra vieţii şi asupra morţii.

— Ce este şi viaţa asta ? domnule ! se întreba profund primarul.

— Nici nu ştii cînd te paşte moartea ! cugeta adînc subprefectul.

Un al treilea ilustră concret teoria cu un caz recent de moarte subită, în toiul unei nunţi :

— Cine-ar fi spus, cînd veneau chiuind la chef, c-or să plece bocind îndărătul unui dric ! •

Apoi, din filozofie în realitate, din amintiri în anecdote, reveniră iavaş-iavaş, de unde plecaseră, adică la cazul conului Manole.

M-aşteptam la niscaiva confidenţe pasionante. Aluziile ofiţerului de jandarmi îmi aţîţaseră curiozitatea. De cînd eram copil mă dădeam în vînt după poveştile cu comori, cu vraci, cu descîntece, cu babe slute ca muma pădurii care ascundeau în sipete lungi ca sicriele şi adînci ca iadul, printre capete de mort şi oase de lilieci, un firicel din iarba-fiarelor. Mai tîrziu, visasem cu alhimiştii, suferisem cu martirii inchiziţiei, sperasem şi deznădăjduisem în laboratoriul doctorului Faust.

Ce-ar fi, îmi spuneam în mine, dacă acum, şi tocmai aici, în casa unui bătrîn boier din fundul Moldovii, aş descoperi ceea ce căutasem zadarnic în basmele copilăriei şi în cărţile poeţilor !

Din nefericire, noii mei comeseni aveau alte motive, mai temeinice decît ale mele, ca să se intereseze de viaţa conului Manole. Pe ei îi preocupau lucruri mai practice. Vreme de vreo două ceasuri n-au făcut altceva decît să-i scotocească, să-i scormonească şi

să-i socotească bogăţiile. Adunau, scădeau, înmulţeau, împărţeau, greşeau, o luau de-a capăt, şi pe măsură ce se adăugau viile, moşiile, pădurile, cirezile de vite şi turmele de oi, livezile, prisăcile, iazurile şi orătăniile de tot felul, ochii le ieşeau din cap şi feţele li se aprindeau ca focul. Ridicînd braţele cu palmele deschise, judele se întreba cine o să moştenească atîta bănet, fiindcă n-avea nici copii, nici rude apropiate sau măcar depărtate; primarul trăgea nădejde că partea cea mai frumoasă a averii o să revie comunei, — sau statului, cum îl corectă imediat subprefectul; medicul, arătîndu-şi colţii galbeni şi negrul de sub unghii, se lăuda că atîtica o să rămîie obştei după ce l-o doftorici el în preajma agoniei; arhivarul îşi arăta mefistofelic geanta ameninţîndu-i că de acolo o să le vie surpriza testamentului; grefierul bolborosea şi el ceva în struna judecătorului; iar toţi laolaltă, — deşi împărţiţi în două tabere, unii ridicîndu-i în slăvi avuţiile, ceilalţi vorbindu-l de rău, aşa cum se întîmplă totdeauna faţă de oamenii care lipsesc ori depăşesc într-o măsură mai mare sau mai mică nivelul comun, — cădeau totuşi de acord asupra unui singur punct, exprimat într-o exclamaţie sonoră ca o înjurătură:

— Ce viaţă lungă, domnule! Curat al doilea Matusalem...

— Şi-a trăit-o! fraţilor, ne destăinuia în sfîrşit la masa de a doua zi, primarul, renumit în localitate pentru zgîrcenia şi, deci, pentru sobrietatea lui. Nu s-a lipsit de nimic. Masă întinsă tot anul. Chefuri la toartă. Femei! Le aducea cu poştalionul de la Viena

și din Franția. Pînă mai anii trecuți avea țiitoare, ia! o fetișcană dintr-un sat vecin. Nici prințese, nici împărătese nu erau înțolite ca dînsa. Cînd ieșea pe poarta viei, pocneau harabnicele, chiuiau surugiii, scăpărau pietrele drumului. Boierul n-o pierdea din ochi. Iar ea holba ochii la noi, care o știam de cînd era numai de-o șchioapă, flămîndă și desculță, parcă și-ar fi spus : fă-mă, Doamne, ce n-am gîndit, să mă mir ce m-a găsit !... Dar s-a dus și ea, cum s-au dus toate, pe apa sîmbetei, — fiindcă nici una n-a murit de moarte bună în casa conului Manole, — și cum or să se ducă într-o bună zi și cele cîte-or mai fi la curtea boierească. Or fi ? N-or fi ? Eu nu mă iau după gura lumii. Gura lumii n-o astupă doar decît pămîntul. Dar iarăși nici mîna-n foc nu mi-aș pune-o că boierul nostru s-a făcut, la bătrînețe, ușă de biserică. E drept că nu le mai plimbă în caleașcă. Nu mai chiuiesc surugiii și nu mai clinchetesc zurgălăii. Conul Manole nu se mai arată nici el printre oameni. Porțile viei sînt zăvorîte, obloanele ferestrelor sînt trase. Nici țipenie de om, nici sîmbure de lumină nu mai zărești prin preajma casei. Au amuțit și cîinii în ogradă. Pe înnoptate parcă ți-e și frică să treci singur pe lîngă garduri. Îți faci cruce și grăbești pasul. Dar nu poți să nu-ți aduci aminte că pe vremuri răsunau văile de pocnetul puștilor și de cîntecele lăutarilor. Pe-atunci vinul curgea gîrlă, chimirurile erau doldora de galbeni și, în toiul culesului, femei goale, așa cum le-a lăsat Dumnezeu, — și nu numai fete de gospodari, dar și jupînițe de la Iași, — căl-

cu strugurii în zăcători mari cît heleștaiele. Ehei! ce vremuri! Iau întrebați pe bătrînii tîrgului!...

— Ce să-i mai întrebăm! interveni plictisit ispravnicul. Cum să-i cauți? Unde să-i găsești? Cine naiba a mai apucat tinerețile lui conu Manole! Și la ce să-i întrebăm, mai la urma urmei. N-avem noi destule belele pe cap? Destui hoți? Destui stricați? Destui asasini în județ? Ne mai trebuiesc isprăvile unui bătrîn satir!

Un murmur lung de aprobare sublinie cuvintele ispravnicului. Fiecare părea acum înfipt mai țeapăn în scaun și, laolaltă, plini pesemne de o vagă răspundere morală, țineau ochii în farfurii. Numai ai mei sclipeau înveseliți. Iscoditori și vioi umblau forfota de colo-colo, lunecau peste fețele de mironosițe pocăite ale mesenilor și se opreau cu insistență, cu speranță, în ochii primarului. Ai primarului erau mici ca două găuri de sfredel, negri ca tăciunii, neastîmpărați ca de viezure, isteți, mucaliți și vicleni. Ochi de primar avar, care-ar mînca bucuros de la alții și-ar bea pe veresie. Cu un mezelic și cu cîteva chile de vin, îmi spuneam eu, o să-i scot tot ce are pe inimă și o să aflu mai multe decît ar vrea să spuie. Nu doar că aventurile unui „bătrîn satir", cum se exprimase ispravnicul, mă pasionau mai mult decît se cuvine. Eram prea tînăr pentru asta. Dar aveam curiozitatea misterelor, presentimentul că în viața de provincie evenimentele senzaționale nu dau ghies la ușa omului, o dorință nestăpînită de a iscodi ce ascund ipocriții și de a scandaliza pe semenii mei, și un interes, de care nu m-am dezbărat nici astăzi, pentru trecutul obscur al țării, violent, brutal și savuros în

același timp, cu datinele, obiceiurile, apucăturile, moravurile lui patriarhale și instinctele lui primitive care, din vitregia împrejurărilor, au pierit fără martori și fără istoriografi.

Cum e lesne de ghicit și cum prevedeam și eu, nu mi-a fost de loc greu să ispitesc pe primar în cîteva după-amiezi de-a rîndul, cînd toată protipendada tîrgului dormea, așa cum se doarme în provincie, cu pumnii strînși. Aș minți, pe de altă parte, dacă aș afirma că am avut nevoie de abilități sau de cine știe ce strategie ca să-l determin să vorbească. Dimpotrivă, de la el însuși, fără mofturi, fără introducere, și-a dat drumul gurii. Parcă n-aștepta decît atît. E tot așa de drept însă, cum m-am convins ceva mai tîrziu, că despre altceva, afară de primărie și de via lui, și de conu Manole, nici n-ar fi prea știut ce să povestească.

Am aflat așadar din gura lui că boierul nostru se trăgea din moși-strămoși, în linie dreaptă, din faimosul căpitan de arcași al lui Ștefan cel Mare, Gavrilă Huru, pe care Voevodul, după lupta cumplită de la Lipnic, l-a făcut hatman, schimbîndu-i în nume de faimă arma cu care zdrobise și risipise hoardele tătărești.

De-atunci, din neamul acesta al Arcașilor, au fost mereu, unii vornici, alții pîrcălabi, medelniceri, stolnici sau boiernași mai mărunți, unii în divanul domnesc, alții pe la casele și gospodăriile lor; dar în toate vremurile și sub toate domniile, ori de cîte ori granițele Moldovei erau încălcate de dușmani, toți Arcașii, de la un capăt al țării la altul, își încordau arcurile și, într-un suflet, alergau la hotare.

Singurul care a dat de sminteală tradiția asta de mai multe ori seculară a fost ultimul lor urmaș, boierul nostru, conu Manole. Tătîne-său, răposatul vistiernic Toader, a făcut pasămite greșeala să-l trimeată prea de timpuriu la Paris. Acolo, feciorul de bani gata s-a înhăitat cu tot felul de femei stricate și de haimanale de stradă. În loc să-și vază de carte, s-a apucat de revoluții. S-a întors în țară o dată cu cei dintîi pașoptiști, ridicîndu-se nu împotriva dușmanilor dinafară, ci împotriva stăpînirii dinăuntru; a scăpat de șireang ca prin urechile acului, ascunzîndu-se mai întîi multă vreme aci, într-o pîrloagă din mijlocul podgoriilor, apoi spălînd putina iarăși peste granită. Dar și-n țară cît stetea nu era de vreun folos, ci numai ca să facă fapte de rușine și numele familiei de ocară. S-a îndrăgostit astfel de o țigancă roabă; a luat-o ibovnică în casă, a făcut un copil cu dînsa, și cînd s-a săturat și de copil și de dragostea țigăncii, unii spun că a pus argații s-o arunce cu copil cu tot în fîntîna părăsită de lîngă poarta viei, alții că boierul el însuși, cu mîna lui, le-a făcut vînt în fîntînă, iar primarul, cuminte și prudent, își dădea cu părerea că mai curînd era de crezut că țiganca ea singură se aruncase, din greșeală sau de inimă rea. Gura tîrgului mai spunea că a trimis pe lumea cealaltă și alte fete, mai de soi și mai de viță, după ce-și bătuse joc de dînsele. Dar gura lumii ce nu hodorogește! Și cine se încumetă să-i puie stavilă sau pripor! Ceea ce era purul adevăr, — și primarul ar fi jurat cu mîna pe cruce pentru asta, — e că nimeni nu l-a văzut, cu ochii lui, făcînd moarte de om. Nici vecinii, nici argații, niei

țiganii care, după ce au fost sloboziți din robie, ar fi putut să vorbească. Ceea ce au văzut în schimb, a fost tot așa de rău, dacă nu și mai rău. Boierul adusese în adevăr de prin străinătățile pe unde umblase sumedenie de cărți. Umpluse pereții cu ele, pînă în bagdadie.

— Și ce cărți, domnule! făcea primarul, rizîndu-i ochii și lingîndu-și degetele. Nici tu evanghelie! Nici tu viețile sfinților! Nici tu carte de gospodărie. Fiindcă are și el vie, ca noi toți, și moșii, și păduri, și livezi pe deasupra. Ar fi putut să îngrijească de ele, nu să le lase în paragină. Dar cum să-și vază de interese, cînd toată ziulica lui stă cu capul sprijinit în coate și cu nasul înfundat în cărți. Mi-a căzut și mie una în palmă. Mi-a adus-o, într-o vară, Vlădică-țiganul, un fecior de la curte. Ce-am văzut într-însa, oi spune și morților. Numai femei despuiate, domnule ajutor. Să le vezi, și să nu mai mori. Cum ești matale tînăr, ți-ar lăsa gura apă după ele. Una mai arătoasă și mai mîndră decît alta. Și din față. Și din spate. Și cîte două și cîte trei la un loc. Unele pe brînci, altele răsturnate, făcînd tot felul de spurcăciuni între ele. Domnul subprefect mi-a spus că astea-s de prin case... cum le mai zice... un fel de case publice...

— Bordeluri?...

— Nu, domnule! protestă indignat primarul. Doar sînt și eu purtat prin lume. Nu mi-a albit părul degeaba. Știu și eu ce-s acelea... Altfel de case... Case libere... Unde muierile stau la vedere...

— Muzee atunci?...

— Așa, domnule ! Muzee, bată-le vina. Și că nu-i nici un păcat să le ții în casă, spunea tot domnul subprefect. Dar știu eu de ce mi-a spus el asta ! Mă crede prost. Dar am și eu un grăunte de judecată. E ca să tac din gură, să nu dau sfoară-n țară. Parcă de asta îmi arde mie, să mă pun rău cu stăpînirea ; și parcă nu știu eu, ca și dînsul, și mai bine decît dînsul, că limba slujbașului e mare, cît a boului, dar că nu-i e dat să vorbească. Ehei !... dacă aș putea eu să spun tot ce știu !

Ca să nu-i dau de bănuit, l-am întrerupt :

— Lasă c-o să-mi spui altă dată, cînd ne-om cunoaște mai bine...

— Da' de ce ? mă întrebă mirat primarul. Doar și matale ești slujbaș ca și mine. Între noi putem vorbi în lege. Spune mai bine să ne-aducă încă o oca din vinul ăsta, că-i tare bun, — dare-ar benghiu-n el să dea de moș Anghel, că ce face și ce drege și pe unde-l dibuiește, numai la el mai e chip să bei un pahar cinstit de vin, — și să-mi potolesc o leacă setea, că mi s-a uscat beregata de cînd tot pălăvrăgesc. Plătesc eu !

Am protestat cu energie. Am făcut pe ofensatul. L-am înduplecat.

Ca răsplată, în ziua aceea, între cîteva ocale de vin vechi, dar treaz la minte parcă ar fi băut numai apă, primarul mi-a comunicat în mare taină că boierul avea și acum cîteva fetișcane pe lîngă dînsul, numai codănace de cîte doisprezece și treisprezece ani, ba unele și mai mici chiar, alese însă pe sprînceană și hrănite de bună seamă ca gîștile la îndopat, fiindcă toate păreau fete mari în toată puterea cuvîntului,

chipeşe, dezgheţate şi durdulii. Cum ştia el, primarul, de taina asta, ştiau desigur şi judecătorul şi ispravnicul, şi se ştia probabil şi la centru, în capitala judeţului cel puţin, dacă nu şi în capitala ţării. Dar toţi tăceau chitic. Nimeni nu sufla o vorbă. Pe nimeni nu-l ţineau curelele să se puie în cîrcă cu boierul. Putea conu Manole să le batjocurească, cum susţineau unii ; să le ia sîngele, ca să întinerească, cum afirmau alţii ; să le trimeată cu picioarele înainte, cum or fi plecat atîtea altele din casa lui ; sau să le pîngărească sufletele, sau să le schingiuiască, sau să le omoare în bătăi, nimeni nu îndrăznea să cerceteze lucrurile mai de aproape şi nimeni nu-i pătrundea sub acoperişul casei, zăvorită ca o temniţă şi izolată ca o cetate. Ce se petrecea îndărătul zidurilor ei ? Cu ce-şi omora vremea conu Manole ? Ce făcea cu fetele lui de casă ? Numai unul Dumnezeu din cer poate că mai ştia, sau Ucigă-l toaca. Cît despre oameni !... De ani de zile boierul nu se mai ducea la nimeni, nu mai primea pe nimeni. Cînd se întîlnea cu fruntaşii tîrgului în piaţă, pe uliţe, sau aici, în crîşmă, la cîte-un pahar de vin, băut de-a-mpicioarele, ca la botul calului, conu Manole le vorbea de cîte-n lună şi-n soare, le povestea vrute şi nevrute de pe vremea lui, plătea vinul, plătea gustările, dar ca să-i cheme şi pe ei o dată la el acasă ca să le dea de băut din pivniţele lui, asta ferească Sfîntul !

— Şi are vinuri, domnule, nu glumă, ofta amărît primarul. Poţi să te plimbi în rădvan cu patru cai prin beciurile viei. Uite mata într-acolo. Cît vezi cu ochii, de la poalele şi pînă-n muchea dealului, în dreapta, în stînga, de-a curmezişul, se întind pe sub

pămînt numai beciurile boierești. Și ce poloboace, domnule! Cît o casă cu două caturi. Și ce vechime, frățioare! De pe vremea lui Vodă Cuza, dacă n-or fi și mai de demult. Să nu spun vorbă cu păcat. Am gustat și noi dintr-însele. Ne trimete și nouă, la toți cîți sîntem, de Paști și la Crăciun: cozonaci, tarte, dulcețuri, gărăfi înfundate. O să vezi. O să bei și-o să mănînci și mata. Dacă n-o da ochii peste cap, cum ține morțiș doctorul, cînd te-o întîlni întîiași dată, o să-ți făgăduiască marea cu sarea. Așa e firea lui. De cîte ori dă peste un om necunoscut, se îndrăgește de dînsul. Îi spune, îi vorbește, îi merge gura ca melița, îl încîntă cu șoșeli și cu momeli, pînă ce-l descoase și află tot ce are într-însul. O zi, două, trei îl ține numai în plăcinte de la curte și în panere de vin înfundat. Apoi, deodată, așa tam-nesam, nici bunătăți, nici vinișor, nici dragi mi-s ochii matale domnule cutărică. Așa au pățit-o cu toții. Și domnul jude. Și domnul Craiu, care a fost ajutor la noi înaintea matale. Și ispravnicul, și doctorul, și alte fețe mai dihai decît ale lor. Conu Manole, după ce le-a întors capul, le-a întors spatele, la toți. De aceea, ai văzut cum îi și poartă sîmbetele și se bat de ceasul morții, doar-doar i-or mai intra o dată pe sub piele. Domnul jude așteaptă testamentul. Doctorul i-așteaptă boala. Pot să aștepte mult și bine. Nu știu ei ce știe satul. Vlădică-țiganul mi-a spus și-ascară că boierul n-are nici pe dracu.

Cu toate astea, și-n ciuda asigurărilor primarului, nici în luna aceea, nici în lunile următoare, nu mi-a fost dat să-l zăresc și eu, măcar de departe. Auzeam mereu vorbindu-se de dînsul, îmi țiuiau urechile

de-atîta ce-auzisem rostindu-i-se numele, dar ca să-l văd și eu, în carne și-n oase, sau numai în oase, cum făceau haz cu toții, de asta nici pomină. Doctorul ne aducea în fiecare zi alte pronosticuri și alt buletin despre mersul boalei. Ceilalți, cu etern aceleași glume, își băteau joc de diagnosticele lui zilnic dezmințite, zilnic infirmate, cu jumătate de gură însă, neliniștiți în ei înșiși, nedumeriți și intrigați că boierul nu mai dădea, totuși, nici un semn de viață. Judele, de cum intra pe ușa sălii de ședințe, întreba din ochi pe grefier dacă nu cumva l-a chemat cineva în lipsa lui de la curte. Grefierul sculat cu noaptea-n cap și legîndu-și de-a-ndoaselea cravata pe drum, se ducea glonț la arhivă să controleze încă o dată corespondența. Arhivarul pîndea cu un ochi intrările și cu celălalt, cînd ușa, cînd, prin fereastră, cărăruia care urca la vie. Și tustrei, pentru mai multă siguranță, dăscăliseră, amețiseră, abrutizaseră pe aprod cu ordine strașnice ca să-i caute din pămînt, din iarbă verde, să-i scoale în miezul nopții, să-i aducă vii sau morți, de unde-o știi, cum o știi, dacă întîmplător cineva de la conacul boieresc ar căuta sau ar întreba măcar numai de domnul judecător.

La început, de ce-aș minți ? toată colcăiala asta de viermi flămînzi în jurul unui cadavru prezumat, mă interesase și mă înveselise. Mi se părea că citesc o pagină din Balzac. Apoi, cu vremea, mă săturasem și de asta. Mi-era silă numai cît presimțeam începutul discuțiilor lor interminabile și m-apucau stenahoriile de la primul zîmbet premergător glumelor lor neschimbate. Și de-o pagină de Balzac ți-ar fi leha-mite, dacă ai reciti-o zilnic, și de mai multe ori pe

zi. D-apoi de conu Manole ! Pe nedrept, dar cu atît mai vîrtos, îl făceam pe el direct responsabil de zelul detractorilor lui. Nu voiam să-i mai știu de nume. Nu speram și nu țineam să-l mai întîlnesc. Prea îmi împuiaseră urechile cu dînsul. Aveam impresia că-l cunosc de cînd lumea. Dacă l-aș fi întîlnit acum, l-aș fi recunoscut cale de-o poștă. Slab, pipernicit, uscat ca o bucată de iască veche, tremurînd din cap și din mîini, bîțîind pe picioare, păstrînd doar cînd și cînd, în licoarea spălăcită a ochilor, reflexul focului de altădată : o scînteiere de vicleșug, o licărire de dorinți senine. Nu mi-l închipuiam altfel. Și dacă n-ar fi fost cărțile lui, blestematele lui de cărți, pricepeți bine că mi-ar fi păsat de conu Manole ca de papucii Maichii Domnului. Dar erau cărțile. Altele, să fi dat cu tunul, nu se mai găseau în tot tîrgul. E drept că nevasta ispravnicului avea și ca o bibliotecă. Era renumită cale de două ceasuri împrejur. Într-o zi, m-a invitat la ea, să-mi aleg după placul inimii. M-a primit într-un camizol *bleu-ciel*, decoltat pînă la brîu, împodobit cu dantele roze, prin care se vedeau sub trei rînduri de guși patru rînduri de sîni și cam tot atîtea straturi de pîntece. Cu ahturi și oftaturi languroase, cu lungi ocheade muribunde, plîngîndu-se amarnic de lipsa de înțelegere a societății provinciale și suspinînd din profunzimile corsajului după elita intelectuală a capitalei, alegea volumele din rafturi, unul cîte unul, cu propriile ei mîini și mi le așeza, cu gesturi eterice, pe genunchi. După fiecare nume de autor sau titlu de carte, murmura în extaz : Ah ! Dumas ! Ah ! contele de Monte-Cristo ! Ah ! Georges Ohnet ! Ah ! Dama cu camelii !... În vremea

asta, mîna uitată sub tomul deschis se închidea pe pulpele mele și sînii, agitați de focul sacru al literaturii, îmi băteau coastele ca două geamandure.

Nici nu știu cum am scăpat din strînsoarea atîtor maldăre de cărnuri și cum am ajuns la judecătorie. Prin ferestrele deschise mi-au întins brațele cerul albastru și via boierească. Nu mi-a lipsit mult să strig cu entuziasm : trăiască conu Manole ! Slăbiciunea, uscățimea mi se păreau de data asta virtuți cardinale. Dar n-am strigat. Dimpotrivă, m-am uitat cu jind, cu ciudă, cu parapon, la conacul ascuns în cuibul lui de verdeață, ca un mauzoleu de cărți, cu porțile zăvorite.

Ah ! dacă m-aș fi găsit eu printre ele. Dacă aș fi putut să le mîngîi, cu degete amoroase, scoarțele sfredelite de cari, paginile prăfuite. Dacă aș fi putut să le citesc...

Mai ales că de la o bucată de vreme încoace, totul te îndemna la citit. Liniștea tîrgului. Mediocritatea oamenilor. Frumusețea naturii. Nopțile din ce în ce mai scurte și zilele mai lungi. Luna mai era pe sfîrșite. Aerul era încărcat de mirosul viilor în floare. Cînd da într-amurg, tălăngile de la gîtul vitelor sunau mistic în depărtare, ca și cum procesiuni invizibile de clopotnițe mănăstirești ar fi coborît în vale, printre dealurile Cotnarilor. Și de pretutindeni, pe toate potecile care duceau la fîntîna Robilor, pîlcuri de fete, cu cobilițele pe umăr, treceau vesele și gureșe, ca stoluri de vrăbii.

Îmi spuneam cu necaz și cu deliciu : — în parfumul, în poezia asta ambiantă, să citești o pagină necunoscută de Voltaire, un vers inedit din vreun poet

al Pleiadei, o carte plină încă de misterul filelor netăiate ! Sau să visezi ! Sau să iubești !

Să iubesc ? N-aveam pe cine. Să citesc ? N-aveam ce. Eram constrîns prin urmare să visez.

Hoinăream după-amiezi întregi, fără altă țintă decît a visului, pe cărări neumblate, prin vii neîngrădite, peste văi și peste dealuri. Ca toți magistrații din restul țării lăsam redactarea sentințelor pe seama grefierului sau a șapirografului, și mă îmbătam, ca un om nărăvit în rele, de soare, de cer, de aer, de efluviile subtile ale pămîntului, dar în realitate mai tari și mai de temut decît vinul. Alteori luam cu mine un volum de poezii. Era singurul meu volum de versuri. Un Baudelaire ros, soios, făcut ferfeniță. Atunci, profitînd de răbdarea naturii mute, declamam în gura mare cîmpurilor idilice poemele muiate în nectar și fiere ale poetului citadin.

Așa s-a făcut că într-o seară, — revenind dintr-unul din vagabondajele astea nesfîrșite, ars de soare, colbăit parcă m-aș fi tăvălit în pulberea drumurilor și cu toți scaieții de pe garduri prinși de mine, dar cu inima plină de cîntece și de lumină, — am găsit pe tovarășii mei de masă acri, parcă ar fi mîncat aguridă, și trăsniți și bosumflați, parcă le-ar fi înviat din morți conu Manole. Judecătorul abia mi-a răspuns la salut. Iar domnii ceilalți s-au mulțumit să mormăiască printre buze un fel de „bună seara" scurt ca un sictir.

Cum eram lihnit de foame și prea vesel ca să mă burzuluiesc de supărarea lor, i-am lăsat să-și rumege nemulțumirea în voie și mi-am văzut liniștit de ciorba mea. Am mîncat-o cu poftă. Am mîncat cu

aceeași poftă și-al doilea fel de bucate. Și tocmai mă pregăteam să-ncep pe-al treilea, în aceeași tăcere, glacială din partea lor, încîntată din partea mea, cînd judecătorul, scandalizat probabil de calmul conștiinței mele sau nedorind, poate, să-mi tihnească mîncarea, a izbucnit deodată :

— Păi se poate, ajutorule, să-mi faci una ca asta ?!

Am căscat spre dînsul ochii cei mai inocenți din lume :

— Eu ?!... Ce să fac, domnule jude ?

— Dumneata !... om de familie, om de societate, om de lume, om binecrescut, să te porți... adică să nu te porți... să nu știi să te porți... să... să...

Sisîia și bolborosea fără să-și poată termina fraza. Îl treceau năduşelile. Vedeam bine că-i era teamă să nu mă jignească cu un cuvînt prea tare. În schimb eu mă înroșisem de-a binelea. De la primul cuvînt asupra creșterii, mă gîndisem imediat la Anica, nepoata crîșmarului, pe care o înghesuisem cu cîteva seri mai înainte în bolta de viță din fundul grădinii. Fata nu spusese nici cîrc. Nu se împotrivise. Ba mi s-a părut chiar că, spre sfîrșite, gustase și ea, cu onestitate, partea ei de plăcere. O fi pus-o însă dracu să vorbească mai pe urmă. O fi luat-o gura pe dinainte. Cine știe cum i-o fi scăpat vreo vorbă. Și-au pus de veste părinții. Dar chiar așa să fi fost, îmi repetam eu, la ce se amestecă judecătorul în daravera dintre mine și Anica ? Ce-l privea pe el pățania fetei ? La rigoare, crîșmarul ar fi fost în drept să-mi ceară socoteală. Deși și cu el m-aș fi descurcat eu într-un fel sau altul, chiar dacă nu i-aș fi spus pe

şleau, de la obraz, că pe Anica lor n-o găsisem tocmai aşa şi pe dincolo. Dar judecătorul !

De aceea, mult mai liniştit şi mai sigur de mine, i-am răspuns rece :

— Nu vă înţeleg, domnule jude. Nu înţeleg amestecul dumneavoastră în afacerile mele strict personale.

De data asta judele sări în aer ca o minge. Gesticula şi exclama :

— Cum domnule !?... Îl auziţi, domnilor ?! Eu primesc bobîrnace pentru dumnealui ! Mie îmi crapă obrazul de ruşine în lipsa dumisale ! Eu încasez ! Eu plătesc ! Eu m-aleg cu ponosul ! Şi n-am nici măcar dreptul să protestez.

Tot aşa de rece, dar mai tăios, i-am replicat :

— Nu vă cer să încasaţi, nici să plătiţi în contul meu, domnule jude. Dacă are cineva să-mi ceară vreo socoteală, vă rog să-l trimiteţi la mine.

Exasperat, judele ridică braţele în tavan :

— Dar unde să te găsească, domnule !... că toată ziua îmi umbli haihui.

În momentul acela intră pe uşă, cu o farfurie într-o mînă, cu şervetul în cealaltă, săltăreţ în mişcări şi jovial la faţă, moş Anghel. Atîta mi-a trebuit. Crezînd că intrarea asta teatrală era pusă la cale de cu vreme, m-am sculat de la masă ca o furtună şi, privind pe crişmar în albul ochilor, am declarat răspicat şi eroic :

— Unde să mă găsească ? Aici ! domnule jude. Oricine are să se plîngă de mine să poftească acasă sau aici !

Moş Anghel se uita cu ochi speriaţi la mine şi sînt

sigur că dacă n-ar fi avut ambele braţe ocupate şi-ar fi făcut cruce cu amîndouă mîinile. Judele îşi prinsese capul în palme :

— Îl auziţi, domnilor ! Vă spuneam eu c-a căpiat ! Poftim ! Alta acum ! Să-i aduc pe conu Manole aici ! Şi încă la orele astea !

La rîndul meu îl priveam crucindu-mă. Ce căta acum conu Manole între mine şi Anica ? Cum eram cu toţii surescitaţi nu ne-am putut explica repede confuzia. Abia după ce ne-am potolit puţin spiritele, am putut să-mi dau seama de ceea ce se petrecuse în realitate. Ia ! mai nimica toată.

Boierul ieşise în după-amiaza aceea după tîrguieli, se abătuse pe la judecătorie unde aflase, dacă nu ştia cumva de mai înainte, că un nou ajutor era numit de cîteva luni la Cotnari, şi-şi exprimase, în termeni destul de aspri pe cît se pare, mirarea că nu găsisem de cuviinţă să-i depun, din prima săptămînă, cartea de vizită. Netăgăduit, boierul avea dreptate. Judecătorul avea şi el partea lui de dreptate. Azi le-o recunosc bucuros. Nici nu-mi intră în cap cum am putut să dau proporţii enorme unei formalităţi fără pic de însemnătate. Dar eram tînăr şi iritat. În loc să fac haz de mutrele lor aiurite sau de propria mea păcăleală cu nepoata crîşmarului, m-am supărat ca văcarul pe sat. După ce am invocat tot felul de scuze, unele mai absurde şi mai de rea-credinţă decît altele, am declarat că principiile mele (care principii ?! dragă Doamne !), că boala boierului, că moravurile lui binecunoscute nu mă autorizau să fac un gest inutil de politeţă. Ba am împins perfidia pînă acolo, încît tot pe ei i-am făcut răspunzători de în-

corectitudinea mea, afirmînd sus și tare că în definitiv de la ei știam că boierul e un „bătrîn satir" și că de cîteva luni în șir trage să moară. Perfidia asta de altfel, cum se întîmplă adesea în relațiile dintre oameni, mi-a și ușurat situația. De teama indiscreților-ilor mele posibile, sau a scandalului, m-au lăsat în plata lui Dumnezeu. Din seara aceea mi-am recîștigat complet libertatea. Nu mai aveam să dau seamă nimănui de felul cum îmi petreceam zilele și nopțile. La judecătorie, în afară de minimum orelor de slujbă, dădeam cu praștia. La faimoasele mese comune și la aperitivele tot așa de comune, nu mă mai arătam decît din an în Paște. Mîncam pe apucate, unde se întîmpla și ce găseam. Hoinăream în schimb cu frenezie. Descopeream în ficcare zi alte minuni de frumuseță de-ale naturii și, cîteodată, printre vițele nebune de vie sau, mai pe furiș, între două pîrleazuri, și cîte-o solidă frumusețe, în carne și-n oase, de prin satele megieșe. Îmi plăcea să le încînt cu vorbe îndrăznețe, meșteșugite, culese de prin cărți ; tot așa cum la rîndul meu mă lăsam sedus de vorba lungă, rară, potolită, sfătoasă, a moșnegilor moldoveni. Îi vedeam venind de departe. Nalți sau scunzi, dar deopotrivă de dîrzi pe picioarele lor bine legate, abia aduși din spate și măsurînd larg pămîntul cu toiegele lor masive care ar fi cîntărit cîteva ocale drepte și-n mîinele unui flăcău. De cum îi zăream, făceam așa ca să le ies în cale. Schimbam o vorbă-două, la-nceput, de sănătate, de vreme, de biruri, de recoltă. Apoi, pe nesimțite, trăgîndu-i de limbă, lărgeam hotarele ideilor. Nu pot să spun că tot ce auzeam de la dînșii, de la toți, era

literă de evanghelie. Dar de la unii dintre ei am aflat într-un ceas mai multă înțelepciune decît alcargă într-un an în automobilele Bucureștilor, și mai multă omenie decît se poate găsi, într-un veac, în sufletele cîrmuitorilor.

O singură dată mi s-a întîmplat să nu observ pe un bătrîn care se apropia de mine. Aveam pe eternul meu Baudelaire pe genunchi. Dar nu-l citeam. Cu ochii pierduți în gol, rememoram probabil vreun vers uitat sau gustam în tihnă pacea înserării. Deodată, ca la doi pași în dreapta mea, am auzit un glas răstit, dar plin totuși de oarecare voie bună :

— Bună ziua, căciulă, că stăpîne-tău n-are gură...

M-am uitat în pripă la moșneag. Era un om ca de vreo șaizeci și cinci-șaptezeci de ani, dar voinic încă, spătos, îndesat și drept ca o lumînare. I-am răspuns cuviincios :

— Bună seara, moșule. Iartă și dumneata. Nu te-am văzut venind.

Și m-am sculat respectuos, scuturîndu-mi părul pe care-l purtam lung și visurile care îmi împăienjeneau încă ochii.

Bătrînul s-a apropiat de mine. Nu mi-a întins mîna. Dar cu un deget care era așa de străveziu încît părea de ceară, mi-a arătat cartea :

— Ce citeai acolo, mă rog matale ?

— Ia o carte de poezii, moșule.

— Poezii ?!...

Bătrînul stătu pe gînduri un moment, parcă ar fi vrut să-și aducă aminte ce-s acelea, poezii. Și-a amintit desigur în cele din urmă, fiindcă mi-a cerut :

— Ia citește-mi și mie una, rogu-te.

M-am scuzat, zîmbind :

— V-aș citi cu plăcere. Dar nu-s în românește. Sînt în altă limbă. Pe franțuzește.

— Or fi de Musset atunci, bată-l norocul ! E de vîrsta matale. Îl citeam și eu, ehei ! pe vremuri, cînd îmi alergau ochii, ca telegarii, după cucoane.

Bătrînul rîdea înveselit. Dar se opri deodată. Făcu un pas îndărăt. Mă măsură, încruntat, din creștet pînă-n talpă. Și pe cînd eu îmi dădeam cu gîndul că trebuie să fie vreun proprietar de vii, de prin partea locului, deoarece citise pe Musset, el, sărind de la o idee la alta, mă întrebă cu îndoială :

— Mă gîndesc... Să nu-ți fie cu bănat că te întreb... Dar nu-i fi care cumva mata noul ajutor de judecător din Cotnari ?

— Ba chiar eu, moșule.

Bătrînul se bătu cu mîna peste frunte :

— Tiii !... domnule... ce bine-mi pare că te văd. De cînd te caut ! E și drept că puteam să trec pe lîngă mata de zece ori fără să te recunosc. Mi-închipuiam un om bățos, arțăgos, un fel de țărănoi ajuns. Și cînd colo !... Ia dă-te mai încoa, tinerelule, să te văd cum arăți.

Mă examină sumar, dar cu sprîncenele încrețite, mă judeca, mă cîntări, și găsindu-mă pesemne pe placul lui, clătină din cap, adăugînd ca pentru el singur :

— Poftim !... să mai crezi în ce spune lumea !... Dacă nu-l vedeam citind pe Musset !...

Eu, fără să mă întreb ce credea lumea și fără să rectific opinia favorabilă ce și-o făcuse despre mine fiindcă mă găsise „citind pe Musset", am crezut că

e de datoria mea să răspund la politeță cu politeță, și l-am îmbiat:

— Dacă m-ați căutat pentru vreo petiție, puteți să mi-o dați. Știu că nu e tocmai legal s-o rezolv aici, în mijlocul cîmpului. Dar de hatîrul dumitale o să calc și eu, o dată, legea.

Bătrînul protestă, glumind;

— Lasă legile în pace, măi nepoate. Nu le mai călca și mata, că le calcă destule vite încălțate. Dă-mi mai bine mîna. Pe-a mea ți-o dau, cum o vezi, goală pușcă, fără petiții.

Și strîngîndu-mi mîna lung, cu vigoare, îmi declară:

— Îmi pare bine de cunoștință.

Strîngîndu-i-o și eu la rîndul meu, i-am spus însă glumind:

— Aș vrea să-mi pară și mie bine... dar nu mi-ați spus cu cine am onoarea.

— Așa-i! Unde-mi era capul! Vezi matale, bine-a zis cine-a zis că vanitatea e mare lucru la casa omului. Ridică nasul cînd nici nu gîndești. Eu mi-nchipuiam, de bună seamă, că toată lumea mă cunoaște. Așa-s bătrînii. Uite că mai sînt și tineri pe lumea asta. Iartă-i și mata. Îmi dai voie să mă recomand.

Și se prezintă simplu, fără să accentueze cuvîntul „boier", rostit mai mult din obicinuință:

— Eu sînt boierul Manole Arcașu.

Va recunoaște oricine că la toate puteam să mă aștept, numai la asta nu. Degetele mi s-au muiat în mîna lui solidă și i-am arătat, fără umbră de îndoială, o mutră așa de caraghioasă, așa de stupidă, de

om căzut din lună, încît boierul m-a întrebat, pe jumătate mirat, pe jumătate posomorît :

— Matale-ți pare rău că m-ai cunoscut ?

Am bîiguit repede : — Da... Ba nu... Se poate !... Cum puteți să credeți una ca asta ?... Dimpotrivă.

Dar conu Manole nu mă lăsă să mă încurc multă vreme în crîmpeie de fraze descusute. Bătîndu-mă ușor cu palma peste umăr, mă îndemnă prietenește :

— Haide !... Haide !... Să nu ne începem cunoștința cu o minciună. Spune mai bine cum e drept. Nu e vina d-tale. Îi fi auzit pe atîția vorbindu-mă de rău...

Am tăgăduit cu energie că aș fi auzit de așa ceva, deși mă ispitea grozav gîndul să pun o vorbă bună pentru amicii de la moș Anghel. Mai simplu, mi-am explicat surprinderea văzînd în fața mea un om în toată puterea vîrstei, pe cînd mi se vorbise de un om bolnav, de aproape nouăzeci de ani.

— Bolnav ?! se răți oi conu Manole, asta nici gînd. Dar că am nouăzeci de ani bătuți pe muche, asta-i adevărat, din păcate ! îmi confirmă el cu tristețe prefăcută în glas, pe cînd în ochi îi mijeau două scîntei de voioșie.

Nu m-am putut opri să nu exclam :

— Cum faceți atunci, ce faceți, ca să fiți așa de tînăr !

— Crezi că ești cel dintîi care mă întrebi ? mă întrebă la rîndul lui conu Manole, ferindu-se astfel să-mi dea un răspuns. Da' de ce să mai vorbim de pacostea asta de vîrstă și de lucruri triste ! de ce să ne stricăm ziua de pomană ? Ce-ar fi, dacă mi-ai citi mai bine din Musset ?

A trebuit să n-aveam pe Musset [illegible] ca un poet [illegible] mai [illegible], care um-[illegible] a lumei [illegible] mul Flor[illegible] de [illegible]

[illegible]

nului Manole.

[illegible]

dea că tăcusem, am reluat încet, în surdină, versul acela sumbru, patetic și grandios ca un marș funebru de Beethoven :

Et pourtant vous serez semblable à cette ordure...[1]

Boierul și-a ridicat capul deodată. Soarele, apunînd, îi lumina fruntea. În jurul nostru natura întreagă, spectrală sub limbile de foc care lingeau cerul, părea complice cu fatalitatea morții peste care planează, triumfătoare, eternitatea iubirii din poemul lui Baudelaire.

Și cînd am sfîrșit, cînd am invocat, larg ca o rugăciune :

Alors, ô ma beauté ! dites à la vermine
Que vous mangera de baisers,
Que j'ai gardé la forme et l'essence divine
De mes amours décomposés ![2]

conul Manole, cu glasul surd, sugrumat de emoție, n-a putut să-mi spuie decît :

— Ai dreptate... E mare... E mai mare... Și nu știi... N-ai de unde să știi ce-au trezit, ce-au răscolit în mine stihurile astea.

În seara aceea nu i-am mai citit, nu ne-am mai vorbit, aproape. Mi-a cerut să-l întovărășesc o bucată de drum. Mergea tăcut, preocupat. La urcușuri o lua înainte, parc-ar fi fugit de el însuși sau

---

[1] „Și totuși ai să semeni cu această putreziciune..."

[2] „Cînd viermii te vor roade cu sărutări haine,
Atunci, iubito, să le spui și lor
Că am păstrat esența și formele divine
Și duhul descompusului amor !"

(Vezi Charles Baudelaire, *Les fleurs du mal*, traducere de Al. Philippide.)

că cineva l-ar fi alungat din spate și, oricît eram de obicinuit cu mersul, mi se părea că abia prindeam să mă țin de dînsul. Îl spionam cu coada ochiului. Vroiam să-i surprind o ezitare, un moment de slăbiciune. Ajungea însă pe muchea dealului, fără să gîfîiască măcar. În dreptul unui podeț pe care știam șubred și cu o scîndură lipsă am vrut să-l previu. Nici nu mi-a lăsat timp să schițez o mișcare. Dintr-o săritură era de partea cealaltă a podului. Nu s-a oprit decît la răspîntia care desparte șoseaua națională în două, cea din dreapta coborînd spre un iaz și judecătorie, cealaltă urcînd spre fîntîna Robilor. Acolo mi-a întins mîna. Mă așteptam la un cuvînt de mulțumire, de amabilitate, cel puțin de formă. În loc de asta, mi-a cerut brusc cartea și mi-a spus nici pe mîine, nici la revedere, nici măcar pe cîndva, pe altă dată, ci pur și simplu : bună seara. Și-a dispărut în noapte.

M-am întors acasă destul de perplex. Fără voia mea îmi jucau în minte cuvintele primarului două-trei zile de vin, de plăcinte, de prietenie la toartă, și pe urmă basta ! Cu mine nu durează nici măcar atît ! O poezie recitată, un schimb — și nici acela prea lung, — de banalități convenționale, și despărțirea, scurtă ca o ruptură. Vinul nu mă ispitea. Nici plăcintele. Aș fi vrut însă o dovadă, cît de vagă, de interes. Mi-ar fi plăcut, — de ce m-aș înșela singur ? — să-l văd preocupat de ceea ce sînt, de ce fac, ce visez, ce cred, ce rîvnesc, ce năzuiesc.

Nu sînt orgolios din fire. N-am nici vanități, nici susceptibilități puerile. Mi-e complet indiferent

ce-ar putea să creadă despre mine o cireadă de boi sau anonimele turme omenești... Dar, pe vremea aceea, țineam încă la opinia egalilor. Și conu Manole, deși îl cunoșteam abia de un ceas, cu toate că mă jignise oarecum cu plecarea lui precipitată, — oricît încercam eu să i-o pun pe seama poeziei lui Baudelaire, — mi se părea sincer, altfel decît cum mi-l închipuisem, cu totul altfel de cum îl vedeau ceilalți și ceva mai mult decît un egal. Îmi repetam, cu stupoare : la nouăzeci de ani buchiți simțea poezia modernă ! Și la aceeași vîrstă avea în ochi, în glas, în flexibilitatea trupului, o tinerețe care făcea de rușine generația mea dezamăgită și sleită. Uitînd momentul penibil al despărțirii, nu mă mai gîndeam decît la misterul vitalității acesteia prodigioase. Ce-o fi făcînd ca să fie, sau ca să pară măcar așa de tînăr ? Cum și-a putut păstra judecata neatinsă ? Prin ce miracol, mai ales, și-a salvat fragezimea sensibilității ? Bătuse de mult miezul nopții și eu, întorcîndu-mă cînd pe-o parte, cînd pe alta în așternut, întorceam în același timp și pe-o față și pe alta și pe toate fețele posibile aceeași problemă. Căutam zadarnic cauze naturale, explicații plauzibile. Ipotezele cele mai absurde, antinaturale, antiștiințifice sau supranaturale, mi se păreau singurele veridice. Nu mi-a lipsit mult să dau crezare bîrfelilor de mahala. Ba sînt sigur că în momentul cînd în sfîrșit mă fura somnul, în clipa cînd ultimele realități întrezărite printre gene se îngînă cu primele visuri, am văzut pe conu Manole, cu coarne pe cap și cu coadă de diavol la spate, disti-

lînd în alambicuri sticloase ca ochii Satanei, elixiruri de viață lungă.

De aceea, să nu vi se pară straniu că a doua zi de dimineață, buimăcit de somn, aiurit de vise și părîndu-mi-se că tot visez încă, am sărit ca ars din așternut și m-am ghemuit în fundul patului, cînd l-am văzut intrînd pe ușă ca la el acasă și străbătînd odaia cu pași mai siguri, dacă se putea, decît în ajun. Mi-au trebuit cîteva minute ca să mă reculeg. În vremea asta el îmi explica simplu că a venit să-și repare impoliteța din seara precedentă și că mă ruga să primesc în dar un paner cu vinuri și alte bunătăți, pe care le aducea în spinare o namilă de om cît un munte, spîn, buzat și negru la față ca fundul ceaunului. Am recunoscut, din auzite, pe Vlădică-țiganul ; mi-am adus aminte de vinul și plăcintele primarului ; și am refuzat, curtenitor dar hotărît.

— Nici măcar o leacă de vinișor ? mă întreba surprins și mîhnit boierul.

— Nimic ! nimic ! coane Manole. Vin nu beau Mîncarea-i pentru mine floare la ureche. Trăiesc cu aer și cu cărți. Cărți, dacă ai, primesc din toată inima.

— Tiii !... de ce nu mi-ai spus-o asta de aseară măi copilule, exclamă necăjit conu Manole. Îl încărcam pe Vlădică al meu cu bucoavne, ca pe un catîr mînăstiresc.

— Nu-i nimic... O să-l încarci dumneata altă dată. Și, mai ales, — am adăugat glumind, — nu uita să strecori printre ele și vreuna cu învățături de viață lungă.

— Iar îmi pizmuieşti bătrîneţele, măi mînzule! mă ameninţă cu degetul conu Manole. Apoi, ridicînd braţele în aer, ca şi cum ar fi invocat mărturia cerului: — Păi, bine, nătăfleaţă ce eşti! Cum vrei să trăieşti mult dacă bei şi mănînci pe sponci! Nu uita, măi băiete, vorba veche: mănîncă bucate de azi şi bea vin de anţărţ, dacă vrei să trăieşti cît lumea.

— Între noi doi, ochi în ochi, coane Manole, dumneata mănînci şi bei cum spui?

— Asta-i altă poveste! se apără boierul. Nu ştii matale cealaltă vorbă: fă ce spune popa, dar nu fă ce face el.

— Apoi vezi!

Şi uitîndu-ne unul la altul, ca doi cumetri care se prind cu ocaua mică, ne-a pufnit rîsul pe amîndoi.

De altfel, conu Manole rîdea mereu, rîdea pentru te miri ce şi mai nimica. Mi-am dat seama din primele zile, — fiindcă acum ne vedeam zilnic, dacă nu de două şi de cîte trei ori pe zi, — că una din laturile cele mai caracteristice ale naturii lui, bogată în tot felul de faţete şi aspecte, pe care nu le-am putut descoperi decît cu vremea şi una cîte una, era veselia. Ceea ce îndeobşte lasă indiferenţi pe alţii sau îi întristează, pe el îl înveselea. Spectacolele naturii îl făceau să zîmbească; spectacolele vieţii îl făceau să rîdă; însuşi spectacolul morţii nu izbutea să-i întrerupă voia bună.

Ni s-a întîmplat aşa, o dată, să ne-ajungă din urmă un modest cortegiu mortuar. Bura ca prin sită. Era ceaţă şi frig. Dealurile se pierdeau îndărătul fâşiilor negre de nouri care atîrnau şi se tîrau

pe pămînt ca draperii funerare. În atmosfera asta lugubră am văzut urcînd drumul cimitirului, opintindu-se din greu și lunecînd la tot pasul, un popă cu poalele antereului prinse în brîu, patru vlăjgani care abia duceau pe umeri un coșciug din scînduri de brad negeluite și-o femeie despletită care bocea, urla și se văicărea în urma mortului. Pe mine m-a mișcat, m-a emoționat tragedia asta simplă, aproape pierdută în tragedia imensă a naturii. Nu sînt credincios. Nu sînt superstițios. Dar cînd coșciugul a trecut pe lîngă noi, mi-am scos pălăria și, pentru întîiași dată de cînd nu mai țineam minte, mi-am făcut cruce. Firește, nu mi-am făcut-o pentru mine, și nici pentru mîntuirea mea. Am făcut-o mai ales de hatîrul femeii. Mi-am spus, probabil, că văzînd pe un străin rugîndu-se pentru răposatul ei, biata femeie se va simți mai puțin singură, mai puțin părăsită.

Cînd mi-am întors însă ochii spre conul Manole, boierul rîdea sardonic. L-am întrebat, fără să-mi pot stăpîni cu totul o mirare vecină cu amărăciunea, ce găsea de rîs în spectacolul acesta lamentabil. Conul Manole a ridicat din umeri :

— Ia, vezi mata, că eu îi cunosc. Îi cunoșteam pe amîndoi mai bine, după cîte văd acum, decît te cunosc pe mata. Ea, lelea Catinca, o femeie !... bună s-o pui pe rană. El, badea... dar să nu-i mai pomenesc numele de ocară, un bețivan fără pereche. I-a mîncat averea neveste-sei în crîșme. I-a mîncat sănătatea De cîte ori se îmbăta, și se îmbăta de cum se lumina de ziuă, o stîlcea în bătăi.

Și acum, ai văzut-o. Ea, în loc să zică bogdaprostului c-a scăpat de dînsul, îl jelește. Și matale, om întreg, îți faci cruce.

N-am vrut să recunosc, pe dată, că viața e plină, ca și moartea, de ironii arareori subtile, de cele mai adeseori grosolane și că numai cine le înțelege poate să-și păstreze, nealterate, seninătatea zîmbetului, egalitatea sufletului și sănătatea trupului; dar în inima mea și aproape fără știrea mea, cuvintele conului Manole lăsau pîrtie adîncă.

Acum, de cele mai multe ori fără motiv, eram vesel ca și dînsul. Priveam natura cu mai multă încredere și existența, ca și cum mi-aș fi încordat brațele în fața ei. Rîzînd mai des, mi se părea că-s mai puternic; și descoperindu-mi o vigoare pe care nu mi-o bănuiam, aveam senzația vie că opresc timpul în loc. Ce-ar fi, dacă..

Presimțeam un adevăr încă obscur. Ca orbul care simte pe piele căldura dulce a soarelui și bîjbîie-ște prin întuneric, după lumină, așa simțeam și eu că un adevăr imanent mă impresoară din toate părțile. Îl dibuiam. Îl pipăiam. Știam că există.

Îmi mai trebuia doar formula.

Într-o dimineață, sculîndu-mă mai bine dispus ca de obicei, cu toate simțurile îmbătate în același timp de mirosul aerului curat care năvălea pe ferestrele deschise, de cîntecul păsărilor, de transparența cerului albastru, de savoarea vieții pe care o aveam parcă pe buze și pe limbă, mi s-a părut c-o găsesc. Dacă n-am strigat: Evrica! ca unul din faimoșii mei predecesori, e probabil fiindcă-mi lipsește candoarea sau curajul. În schimb, am alergat

într-un suflet să dau de conu Manole. L-am găsit stînd turceşte, ca un înţelept, pe un purcoi de fîn, cu un muc de ţigară stins în colţul gurii. I-am strigat de departe:

— Am găsit, coane Manole, am găsit!

Conu Manole şi-a dat cu o sfîrleză pălăria de pai mai pe ceafă, s-a uitat cu un ochi mai mic la mine, cum se uita de cîte ori îi ardea de glume, şi m-a întrebat:

— Ce-ai găsit, nepoate?

— Am găsit secretul eternei tinereţi!

— Nu mai spune! Şi-ai găsit matale singur năzdrăvănia asta?

Fără să mă las demontat de incredulitatea boierului, mi-am început cu entuziasm tirada filozofico-ştiinţifică. În termeni ditirambici am făcut apologia rîsului sănătos, a rîsului care rînd pe rînd încordează şi destinde muşchii obrazului, ai pieptului, ai pîntecelui, rîs fizic în aparenţă, dar care, prin mijloace necunoscute, pe căi misterioase, dă brînci sufletului şi exaltează forţele vitale ale omului. I-am demonstrat cum printr-o disciplină inteligentă, printr-o gradaţie severă, printr-o riguroasă şi savantă reglementare a rîsului instinctiv, — un fel de gimnastică suedeză a muşchilor faciali şi abdominali, — s-ar putea întreţine, chiar în organismele cele mai debile, focul sacru şi salutar al vieţii. Şi am terminat, dîndu-l pe el însuşi ca exemplu, vrînd să ilustrez cu el practica şi teoria rîsului.

De data asta însă conu Manole, care îmi ascultase cu răbdare de înger toată poliloghia, m-a oprit scurt:

— Spui prostii !...

— Cum ? !

— Apoi bine, bre omule, dai o pildă și uiți două.

— Ce-am uitat, coane Manole ?

— Ai uitat că animalele nu rîd. Prin urmare, după teoria matale, ar trebui să se nască moarte. Și ai uitat că muierile hlizesc și chihotesc tot timpul. Prin urmare, tot după teoria matale, ar trebui să trăiască îndoit și întreit cît bărbații. Or, trăiesc și mai puțin, și se zbîrcesc și mai devreme, după cum am observat la cucoanele din generația mea. Ei ! ce ne facem atunci cu teoria, fiule ? Pe unde scoatem cămașa, nepoate ?

Ochii conului Manole îi scăpărau în cap ca doi diavoli. N-am avut curajul să-i stric cheful. Și n-am avut prostul-gust să mă arăt mofluz. Am înghițit în sec. Poate că am înghițit și cu noduri. Dar făcînd haz de necaz, cum se spune, nu m-am lăsat doborît de o înfrîngere, în definitiv plăcută, fiindcă dădusem astfel prilej unui bătrîn prieten să se desfăteze puțin pe socoteala mea. Și bine mi-a priit. Hazul s-a schimbat repede în rîs adevărat. Peste un ceas habar nu mai aveam că în aceeași dimineață mă crezusem eroul unei descoperiri memorabile. Iar în zilele următoare umpleam din nou cerul și pămîntul cu ecourile veseliei mele, fără să mă mai sinchisesc de sistematizări aride, ba ușurat mai curînd că scăpasem așa de ieftin din pacostea și beleaua teoriilor indigeste.

Rîdeam prin urmare. Și aș fi continuat, desigur, să rîd pînă în vremurile de apoi, dacă, din nefericire, tocmai atunci, un nour nu s-ar fi ivit în zarea

prieteniei noastre, un nour la început nu mai mare ca o gămălie de ac, dar care, cît ai bate o dată din palme, a crescut, s-a umflat, s-a desfundat și s-a revărsat, impetuos și năvalnic, așa cum se desfundă și se revarsă, de-ai crede că Dunărea ea însăși și-a ieșit din matcă, diversele noastre Cîcaine orășenești. Ce se întîmplase, ce se petrecuse în adevăr așa de groaznic? Nimic în aparență. Totul în realitate! Elita tîrgului aflase că eram în bunele grații ale boierului.

Vestea, — după cum am reconstituit scenele astea intime numai cu mult mai tîrziu, — a căzut ca un trăsnet din cer senin peste capetele conmesenilor mei de pînă mai ieri. Primul moment se pare că a fost un moment de stupoare universală. Doctorul care mă zărise cel dintîi, braț la braț cu conu Manole, nu-și credea ochilor. Judecătorul și toți ai lui, cu șezuturile în aer și cu scăfîrliile, lipite una de alta, sub lampa atîrnată de mijlocul tavanului, ascultau destăinuirile medicului de plasă și nu-și credeau urechilor. Stupoarea n-a ținut însă mult, cum nu pot avea lungă durată nici una din marile emoții sau pasiuni omenești. Viața n-ar fi posibilă altfel. De a doua zi chiar, în larma și zeflemelele generale, au început pronosticurile. Cîțiva mi-au dat o săptămînă de prietenie. Alții două. Nici unul trei. Dar nimic nu e statornic pe lumea asta. Trec clipele. Trec ceasurile. Trec anii. A trecut și sorocul stabilit de dînșii. Și a venit, lugubră și lamentabilă ca toate dezamăgirile oamenilor, numărătoarea lunilor care se încăpățînau să mă găsească tot în tovărășia conului Manole. Bieții mofluzi nu mai înțe-

legeau nimic. Le pierise pofta de mîncare. Li se lungiseră nasurile. Li se pleoștiseră urechile. Singur medicul de plasă și-a mai păstrat cîtăva vreme optimismul profesional. Rînjind cu buzele suflecate pînă la gingii, își arăta acum pe de-a-ntregul colții galbeni, punctați cu negru, ca patru zaruri scoase din uz. Vrînd să tenteze sau să sfideze soarta, făcea rămășaguri pentru rămășaguri, pe o țuică, pe un pachet de tutun, pe o halbă, pe o litră de vin, pe tot ce-i cădea sub mînă, că mai am o zi sau săptămînă, o ultimă săptămînă de prietenie cu conu Manole. Dar și rămășagurile nu pot dura toată viața. Omul cel mai pătimaș din fire se plictisește de la o vreme să tot piardă într-una. Atunci se întoarce pocăit și cuminte la înțelepciunea strămoșilor, la cea care nu costă pe romîni nici un pitac de cinci: la bîrfeală. De la întrebarea inocentă a judelui: — ce naiba or fi făcînd veșnic împreună? — pînă la răspunsul în doi peri al doctorului: — ei! și dumneata, judecătorule! parcă ești căzut din altă lume! cu un bătrîn satir ca conu Manole ce-ai vrea să facă!.. nu e decît un pas. L-au făcut, plătindu-și cu inima ușurată un rînd de sprițuri. Și cum numai primul pas se aude că ar costa ceva, pe celelalte le-au făcut fără să-și mai dezlege băierile pungii. Și-au comunicat astfel unul altuia, înfloricind scenele la prînz și făcîndu-le mai sărate și mai piperate la mese de seară, că duceam în tovărășia boierului o viață de desfrînare și de destrăbălare nemaipomenită; că-mi petreceam nopțile în orgii și după-amiezile în chiolhanuri; că în conacul boieresc era o puzderie de fete de casa, una

mai durdulie decît alta, pe care le iubeam eu, în parte sau de-a valma, pe cînd boierul asista, tremurînd și palpitînd, la supremul spectacol al plăcerilor ce nu-i mai erau altfel îngăduite ; că...

Dar n-aș mai isprăvi o carte întreagă dacă m-aș pune să povestesc tot ce auzeau de data asta cu urechile lor și vedeau, aievea, cu ochii lor.

Cum e ușor de bănuit, nici unul din amănuntele astea picante nu le-am aflat de la dînșii. Pe unele mi le-a șoptit Anica, pe care am găsit-o într-o seară, alarmată, înfricoșată, pierdută, căinîndu-mă din toată inima ei pură și lipindu-se în același timp de mine, mai felină și mai voluptuoasă ca niciodată, de cînd știa că sînt un stricat și jumătate ; pe celelalte le-am aflat de la aprodul judecătoriei.

Observasem, în adevăr, de o bucată de vreme încoace, de cîte ori venea, ca de obicei, dimineața și seara, cu corespondența, citațiile, petițiile și alte hîrtii de rezolvat, că-i umblau ochii ca mărgelele, pieziș, pe furiș, scotocind printre scaune și vrafurile de cărți, cotrobăind pe sub mese, pe sub pat, pe după perdele și prin toate colțurile odăii. Într-o zi, mai curios, sau plictisit, sau enervat de inventarierea asta permanentă, l-am întrebat, cu destulă bunăvoință totuși :

— Ai pierdut ceva, Ghiță ?

Ghiță, în loc să răspundă, zîmbi șiret și-mi făcu cu coada ochiului :

— Nici azi nu v-a trimis nimic.

— Ce să trimeată ?... Cine să trimeată ?

Ghiță, iarăși, în loc să-mi răspundă, începu un pomelnic :

— Apoi, dă ! cum spune și domnul judecător, și domnul grefier, și domnul arhivar, și domnul subprefect...

Exasperat de ocolirile și echivocurile lui, m-am răstit la el :

— Nu te întreb ce spun alții ! Îți vorbesc doar romînește ! Ai înțeles ? Te-am întrebat : ce să-mi trimeată ? Cine să-mi trimeată...

— Boierul, de ! răsuflă necăjit Ghiță. Nici vin... Nici...

— Ieși afară !...

Am sărit din pat după dînsul și i-aș fi dat cu ghetele în cap dacă n-apuca s-o tulească pe ușă. Bineînțeles, în clipa următoare mi-a părut rău de ce făcusem. Detest violența. Eram sincer hotărît să-i cer iertare. Țicălosul nu mi-a lăsat însă nici mulțumirea asta. Pe înserate, fără să-l văd venind, m-am pomenit cu el umilit ca un ciine bătrîn și gudurîndu-se pe lîngă mine :

— Am mîniat azi tare pe domnul ajutor !...

Ce eram să-i mai răspund ! I-am răspuns și eu :

— Mi-a trecut, Ghiță. Ține ! Bea și tu un pahar în sănătatea mea.

I-am strecurat, stîngaci, bacșișul. El l-a făcut să dispară cu dexteritate. Dar din clipa aceea, pentru o vorbă bună, dacă i-am spus-o, și pentru cîțiva lei dați cu sfială, i-am arvunit sufletul. Mi-a destăinuit tot ce știa, și-mi raporta tot ce prindea de dindărătul ușilor. Majoritatea informațiilor erau, ca ale tuturor agenților secreți, prolixe și insipide. Cuvinte reproduse anapoda, fapte înțelese pe dos, cancanuri văzute cu lupa. Arareori mă amuzau De

pildă cînd îmi repeta, cuvînt cu cuvînt, cîte o scenă mai cu coarne și mai cu moț din orgiile mele sardanapalice, povestită de doctor sau de judecător. Și o singură dată m-au interesat. În seara cînd Ghiță mi-a comunicat, în mare taină, că niște anonime, proiectate în comun și scrise cu mîna ofițerului de jandarmi, fuseseră sau aveau să fie trimise Ministerului de Justiție.

De data asta mi s-a părut că gluma se îngroașă. Am crezut că e momentul oportun să iau boul de coarne. M-am adresat deci, direct și personal, judecătorului.

Am avut cu el cea mai extravagantă, mai neverosimilă, mai inenarabilă discuție cu putință. Și cea mai ilariantă concluzie imaginabilă.

După ce-a încălecat toate vorbele late și toate principiile mari din lume, începînd cu morala și sfîrșind cu diversele ei imperative categorice, mi-a cerut, fără tranziție, dar cu reticențe, cu abilități, cu întortocheli de fraze delicioase, să fiu, natural, în propriul meu interes, interpretul lor pe lîngă conu Manole, să-l determin, să-l conving că trebuie să ne reunim cu toții, să ne vedem laolaltă, cum stă bine elitei unui oraș, din cînd în cînd, o dată pe săptămînă, pe lună, sau chiar mai rar, dacă nu se poate altfel; măcar cu el, cu doctorul și cu subprefectul, dacă cu ceilalți i-ar veni peste mînă boierului; sau cel puțin cu subprefectul și cu el, dacă împotriva doctorului conu Manole ar avea ceva de obiectat; sau, în sfîrșit, dacă la rigoare și subprefectul îi displace, barem cu el, judecătorul.

Ce s-a petrecut în mine, ascultîndu-mi judele, e

ușor de înțeles dar greu de explicat. M-a impresionat umilința cererii ? M-a încîntat ridicolul eliminărilor succesive ? M-a ispitit rolul inedit de emisar diplomatic ? Nu mai știu. Destul numai că i-am făgăduit cu ușurință, luîndu-mi angajamentul formal că voi reuși.

Abia a doua zi, zărind de departe pe conu Manole cum urca sprinten și voios colnicul, am simțit că ar fi o faptă urîtă să-l întîmpin cu vorbe de clacă și mi-am dat seama de greutatea întreprinderii. Am încercat totuși. Spunîndu-mi că cel mai bun mijloc de convingere e să-i descrețesc mai întîi fruntea, am început să-i descriu cu vervă și cu cît puteam mai mult spirit mutrele paraponisiților mei. De la primul portret însă conu Manole m-a întrerupt :

— Ești vesel, și-mi pare bine. Povestești cu haz, și mă bucur. Dar e degeaba să strici orzul pe gîște. Caraghioșii aceia nu mă interesează. Vorbește-mi de altceva. Ce-ai mai citit nou ?

Prudent, am trecut la altă ordine de idei. Începusem cu vervă și am continuat tot cu vervă să-i vorbesc de artă, de poezie, de ultimele descoperiri ale științei, de misterele cerului, de tot ceea ce știam că-l interesează și-l pasionează, cu speranța că amețindu-l cu ropotul cuvintelor voi putea, spre sfîrșite, să reviu la ceea ce aveam pe inimă. Speranță zadarnică ! Am revenit și în ziua următoare și în alte patru sau cinci zile în șir, în momente bine alese, cu abile aduceri din condei ticluite de mai înainte, dar cu același insucces. Pînă ce, într-o seară, cum începusem tocmai o timidă și supremă

tentativă de învăluire, conu Manole mi-a făcut deodată semn cu mîna să închid pliscul și, privindu-mă atent, ascuțit, printre genele unui singur ochi, m-a întrebat mustrător :

— Măi spînzuratule, tu-mi ascunzi ceva ? Te cam văd de un cîrd de vreme că-mi tot dai tîrcoale cu procopsiții ceia de la crișma lui moș Anghel. Ce-i cu dînșii ? Te-au trimis la mine cu vreo jalbă în proțap?

I-am mărturisit adevărul. Mi-am deșertat sacul. Conu Manole m-a ascultat pînă la capăt. Îi vorbeam cu căldură. Eram rînd pe rînd duhliu și patetic. Începusem să cred eu însumi în ce spuneam. Cu atît mai vîrtos speram să mă creadă el. Aș fi dat nu știu ce să-mi vadă fața. Cu siguranță că mi-ar fi citit sinceritatea inimii în trăsăturile ei.

Dar în vremea asta se înnoptase de-a binelea. Nu-mi mai vedeam nici vîrful nasului. Aș fi putut să-mi bag degetele în ochi, din greșeală. Cerul, surd sau indiferent argumentelor mele, își trăsese plapoma peste cap. În jurul nostru pămîntul luase forme haotice. Gardurile se ridicau ca ziduri de cetate. Văile se încovoiau ca valurile unei mări de smoală. Copacii păreau pînze umflate de corăbii. Numai înspre apus, pe dunga străvezie a cerului, luceafărul strălucea viu între două dealuri înclinate leneș, ca un diamant enorm pe pieptul unei copile adormite.

În frumusețea, în liniștea, în misterul acesta al nopții care începea, conu Manole parcă ezita să-mi răspundă. Simțeam bine că se luptă cu el însuși și

că făcea un dureros efort ca să rupă firul tăcerii. Primele cuvinte abia le-am auzit. Veneau ca de departe, de undeva, de dincolo de dealuri sau din adîncul pămîntului.

— Copchilule... m-ai întrebat de multe ori ce fac și ce dreg, ca să nu mă doboare mulțimea anilor pe care îi port în spinare. Îmi dau cu gîndul că ar fi poate păcat, măcar de hatîrul minunilor care plutesc acum asupra noastră, să nu-ți dau o părticică de răspuns.

Mi-am ridicat capul din iarbă. Îmi auzeam bătăile inimii. Bătrînul se oprise un moment. Apoi urmă, ceva mai tare :

— Știi tu, măi puștiule, de ce par mai tînăr decît alții de vîrsta mea ? Știi tu de ce mi-am păstrat judecata limpede și simțurile netocite ?

Conu Manole mă lăsă cîteva momente agățat de buzele lui. Nu le vedeam. Ghiceam însă că se destind într-un surîs amar și resemnat.

— Fiindcă m-am ferit, ca de foc, de proști, măi țîncule. Nu e vina mea. Mi-a fost dragă lumea. Mi-au fost dragi și oamenii. Îi căutam cu lumînarea. Aș fi vrut bucuros să împart cu ei tot ce aveam : bunuri, gînduri, emoții, năzuințe, și bunul cel mai de preț dintre toate : vremea. Îți închipui și tu că într-o viață lungă cît două, nici vremea, nici prilejurile nu mi-au lipsit. Am cunoscut și eu fel de fel de oameni. Și buni și nărăviți, și răi și nătărăi, și cinstiți și bandiți, și escroci și vicioși, și păcătoși și ticăloși, și spînzurați feciori de lele. Nu i-am ocolit. Nu m-am ferit de nici unul. Am vorbit cu toți De la mulți am învățat cîte ceva. Cine ți-o spune că din

vorbele unui vîntură-lume sau într-un fund de pușcărie nu poți să înveți nimic, să știi că acela minte, ori că el însuși nu e în stare nimic să înțeleagă. Dar și cine ți-o spune că poți să înveți ceva de la prost, de-ar fi prostul cu tichie de mărgăritar pe cap, tobă de carte sau căptușit cu garboave pe dinăuntru, pe acela să-l stupești între ochi.

Conu Manole se odihni cîteva momente. Răsufla grăbit. Răsuflă apoi mai larg, o dată, și urmă

— Lumea, măi băiete, e ca o carte. Fiecare pagină, fiecare fâptură, își are slovele ei. Numai ochi să ai să le citești. Singură pagina prostului e goală ca podul palmei. Poftim de citește într-însa ! Pas de găsește ceva în ea !

Se întoarnă mustrător spre mine :

— Și tu ai vrea să mă înhăitez cu dînșii ?

Rîdea înăbușit. I-auzeam rîsul ca un gîlgîit de apă în fundul unei peșteri. Nu-i vedeam privirea. Dar, printre stelele care scăpărau deasupra mea, mi se părea că sclipesc și ochii lui. Se potoli cu încetul. Nu i-am întrerupt gîndurile. Nu i-am stînjenit rîsul. Aș fi vrut să-l mai aud. De la el singur, urmă într-un tîrziu, rar și trist :

— Tu, flăcăule, ești tînăr... Ai viața înaintea ta... Ca bogatul care nu se uită la o furnicuță, poți să-ți risipești ceasurile la crișma lui moș Anghel... Dar eu ?... Uită-te la mine : Nu cum par, ci cum sînt.. Sînt bătrîn... Zilele mi-s numărate... N-o să mai văd multe nopți ca noaptea asta... N-o să mai apuc de multe ori lumina stelelor de sus... Ca mîine... sapa și lopata... Cît sînt însă pe picioare, — și glasul conului Manole vibră cald și sumbru în noapte, —

Încă mai am o picătură de sânge în vine — iertă-mă, tu egoismul bătrînesc, — aș vrea să umplu hîrdăul acesta de viață, așa cum se umple ulcioru-l de lut cu apă de izvor cu tot ce-a mai rămas [illegible] cu tot ce mai e frumos pe [illegible].

Aceste cuvinte l-a șoptit mai mult [illegible]. Dacă n-aș ține [illegible] nici lui Dumnezeu, nici lui dracu, să fi putut [illegible] că se roșea. Își ținea [illegible]. Le urmăream umbrele [illegible] rile cerului și de [illegible] cum ar fi vrut [illegible] Abia murmură:

— Privește, copchilule.

[illegible]

Se înălța [illegible]. Se [illegible] umărul meu [illegible]

— Tot [illegible]

[illegible]

în pământ.

[illegible]

[illegible] fundul [illegible], de [illegible] ei păreau să-l [illegible]. Era ur[illegible] ca un pr[illegible] de or h[illegible]. S-ar f[illegible] bă în amin[illegible] și-a[illegible] ale [illegible] ului o[illegible] și ca [illegible] lui p[illegible] ului no[illegible]

— [illegible]

șugubăț bătrînul.

Nu mai vroiam nimic. Nici judecători. Nici ispravnici. Nici pulberea infimă a oamenilor pe care îi zăream acum, ca de pe un pisc de munte, biet furnicar ridicol de pretenții și vanități. Ascultam glasul naturii. Mi se părea că-l auzeam pentru întîiași dată. Îmi spuneam cu entuziasm : iată sensul vieții adevărate. Și repetam de a doua zi chiar, cu emfaza firească vîrstei : să trăiești în armonia sau dezarmoniile universului, față în față cu infinitul, cu eternitatea sau cu neantul, nu importă ! dar în toate cazurile departe de proști. Avea dreptate conu Manole. În lături prostia ! Cu aere umilite, smerite și cucernice, ea ne stinge luminile cerului, așa cum maicile la mănăstiri, sfioase și cernite, sting cu mucarnițele lor lungi flăcările policandrelor. La gîndul că prostia împiedicase veacuri și milenii de-a rîndul progresele omului și că și-acuma se punea de-a curmezișul tuturor inițiativelor, tuturor înfăptuirilor, tuturor îndrăznelilor, o mînie surdă îmi încrunta sprîncenele, pe cînd răbufniri de orgoliu exagerat îmi umflau pieptul.

Nemaiputînd să păstrez numai pentru mine sentimentele de dușmănie care mă agitau, am izbucnit într-o zi față de conu Manole :

— Ca și dumneata, îi disprețuiesc și eu și îi urăsc de moarte.

— Pe cine ? mă întrebă bătrînul, făcînd pe speriatul în fața atitudinii mele războinice.

— Pe proști...

Atunci o umbră de tristețe trecu pe fruntea lui :

— Ești nerod.

— Cum ?

— Ți-am spus că ești nerod.

— Da' de ce ?

— Fiindcă, măi tîndală, pe un lepros nu-l disprețuiești. Și fiindcă un prost nu e mai vinovat de prostia lui decît rîioșii și leproșii de boala lor...

L-am întrerupt sarcastic :

— Să-i plîngem, atunci ?

— Și mai puțin încă ! mă sfătui, blajin și blînd, bătrînul. Plînsul, ca și ura, scurtează viața. Mă întrebi mereu de ce am trăit așa de mult ? Fiindcă n-am plîns micimile lumii și n-am urît scăderile ei. Sînt destui ochi și inimi haine, pentru asta. Noi ? Noi să privim mai sus, și de mai sus.

— Bine !... Bine'!... am consimțit eu zîmbind. Dar cum ?

— Ocolindu-i, măi păcală ! ți-am mai spus-o. De ce te faci că nu înțelegi ? Să ne apărăm de palavrele prostului, cum se apără vita cu coarnele și calul cu coada de bîzîitul muștelor. Să nu stăm în calea lor. Să ne ferim de dînșii. Nu de alta, dar, ca mai toate molimele, prostia se ia. De cîte ori mi s-a întîmplat să stau de vorbă cu vreun prost mai mult de cinci minute, mă simțeam și eu, de la o vreme, greu de cap, scîrbit de toate, preocupat de fleacuri și de mărunțișuri. Am încercat de multe ori. Poate oi fi eu prea slab de îngeri. Încearcă și mata...

Ce să mai încerc ! Constatarea conului Manole o făcusem și o refăcusem în nenumărate rînduri. Numai că n-o pusesem în formule. Un singur lucru mă tulbura și mă intriga totuși. Cum se face că toți cei care, dintr-un motiv sau altul, trăiesc departe de lume, izolați, închiși în ei înșiși sau în peșteri, sau

turnuri de ivoriu, dar deopotrivă la adăpost de mucegaiul prostiei omenești, nu sînt la fel de înțelepți și n-apucă nici pe departe bătrînețile conului Manole. Cîți schimnici, cîți pustnici, cîți sihaștri, cîți anahoreți n-au murit în floarea vîrstei! Un caz, mai aleș, îmi stă pe inimă. Îmi aminteam de un călugăr pe care-l cunoscusem în copilărie la mănăstirea Sihla. Monahul Paisie, așa îl chema pe călugărul meu, se închisese într-un vechi cuptor de făcut pîine aflat drept în mijlocul curții, dar ruinat pe jumătate, năpădit de bălării și despicat în două de rădăcinile unui mesteacăn zvelt și alb ca un fum de țigară. Paisie lipise crăpăturile cu mîinile lui, astupase cu noroi și băligar toate găurile și zidise gura cuptorului pe dinăuntru, lăsînd o deschizătură numai cît un lat de palmă, ca să i se treacă printr-însa coji de pîine sau de mămăligă și o troacă de apă. A stat așa, zidit și îngropat de viu ca într-un cosciug, neputînd să se ridice niciodată în picioare, nici măcar pe brînci, neschimbînd o vorbă cu nimeni, sufocat și înecat în propriile lui murdării, unsprezece ani în șir. Eram de față cînd jandarmii, din porunca stăpînirii, au spart zidurile cu tîrnăcoape și au scos la lumina zilei un fel de arătare schilavă, albă ca un vierme, jigoasă ca o obială, cu plete năclăite care i se încleiaseră de-a lungul spinării pînă la buce și cu ochi goi, lăptoși, albi aproape, ca de orb. Mai tîrziu, după ce l-au îmbăiat și l-au culcat în infirmeria mănăstirii, am putut să schimb cîteva vorbe cu dînsul. Nu uitase toate cuvintele. Pe cîte le știa, le avea în șir, fără articole, fără predicate, așa cum vorbesc copiii. Îl pricepeam cu greu, dar îl pricepeam. Nu

era nebun. Nici înțelept însă nu pot să spun că era. Ia, un biet om ca atîția alții. Un creștin. Și a murit de tînăr încă, la vreun an sau doi după ce l-au dezgropat. Cu toate astea, dacă teoria conului Manole era cea adevărată, ar fi trebuit să moară la adînci bătrînețe. Nici un om, în adevăr, din cîți întîlnisem pînă la dînsul, și de la el încoace, nu trăise mai izolat de lume, de deșertăciunile și de prostia ei, ca monahul Paisie.

I-am povestit întîmplarea asta conului Manole, într-o superbă zi de vară, cînd toate crengile copacilor erau pline ca de flori și de fructe sunătoare, de cîntecele păsărilor. Și-am mai adăugat, mi se pare, ca să-l necăjesc și eu o leacă : — ei ! Să te văd acum cucoane pe unde o să-mi scoți și mata cămașa !

— Cum mi-e portul. Prin nădragi ! mi-a ripostat ghiduș boierul. Dar tot el reveni : — să lăsăm însă gluma la o parte. Cazul e simbolic. Povestea interesantă. Merită un pic de seriozitate. Cu atît mai vîrtos cu cît întărește tot ce ți-am spus.

M-am uitat chiorîș la dînsul.

— Nu te zgîi, mă rog matale, așa, la mine, că-mi iei piuitul. Zgîiește-ți mai bine ochii pe dinăuntru și gîndește-te că Paisie a trăit unsprezece ani în șir, zi și noapte, în tovărășia tîmpilor.

Crezînd că m-a înțeles de-a-ndoasele sau că-mi răspunde anapoda, am exclamat :

— Singur, coane Manole, singur cuc.

Boierul făcu însă cu mîna plictisit, ca și cînd ar fi alungat o muscă :

— Un om nu e niciodată singur. Nici treaz, nici

în somn. Trăiește cu el, sau cu alții. Dacă monahul Paisie a trăit numai cu el însuși, vezi și mata ce imbecil și-a ales ca tovarăș de drum. Dacă a trăit cu alții, spune-mi, rogu-te, cu cine ar putea să trăiască un călugăr? De bună seamă că nu cu noi, păcătoșii. Ci cu cei de-o teapă cu el; cu sfinți, cu martiri, cu mucenici, cu Dumnezeu. Veselă societate! mormăi conu Manole. Tot unul și unul!

După un moment de șovăială, îmi adăugă, confidențial:

— Îi cunosc pe toți. Din curiozitate, din viciu, poate, am citit și eu viețile sfinților. Nu te povățuiesc să-mi urmezi pilda. O să fii mai câștigat citind viețile haiducilor, oricît de idiot ar fi scrise. Un Jianu, un Tunsu au ceva omenesc într-înșii, dacă nu mai multă omenie decît toți cei din vremea lor. Au nădăjduit, au luptat, au urît, au iubit, au făcut rău și bine, au trăit. Pe cînd sfinții!...

Conu Manole făcu un gest de scîrbă, ca și cum, din nebăgare de seamă, s-ar fi atins cu mîna de-o coropișniță sau de-o broască rîioasă. Se potoli repede însă, văzînd că în fața lui nu erau legiunile de lighioane ale bisericii, ci numai dealuri smălțate cu toate florile pămîntului. Respiră adînc parfumul lor, și întorcîndu-se spre mine, și privindu-mă glumeț, cu ochi înfipți ca doi licurici sub streașina sprîncenelor, mă întrebă:

— Ce-ai spune, măi zvînturatule, dacă acum, cînd ne rîd dealurile sub arșița soarelui, m-aș apropia tiptil de tine și, cu mutră pocăită, cu priviri spășite și cu glas pe nas, ca al popii cînd iese cu toate odăjdiile pe el în ușa altarului, te-aș îndemna:

— Măi copile, nu mirosi florile cîmpului, că-i păcat...

Toate păsările cerului, bete de aer și de lumină, cîntau în preajma și deasupra noastră. Conul Manole le auzi. Mi le arătă, mustrător, cu degetul :

— Măi copilandre, nu asculta cîntecul privighetoarei, că ispitele diavolului sălășluiesc limba ei...

La cîțiva pași de noi un pom uriaș își culca ramurile încărcate de roade pînă la pămînt. Mere domnești, mari cît luna plină, străluceau printre frunze. Conu Manole îmi urmări privirea și mă amenință cu spaimă prefăcută :

— Măi flăcăule, nu gusta din mărul cela rumen ca un obraz de fată mare, că viermele ascuns într-însul o să-ți pătrundă în carne și-o să te roadă pînă la ficați.

Deznădăjduit, nemaiștiind încotro să dau cu capul, cu nările închise, cu urechile astupate, cu toate simțurile betege, mi-am ridicat privirile spre cer. Dar conu Manole stătea la pîndă. Tună înfricoșat :

— Asta nu ! Mai ales asta nu ! Om în puterea vîrstei, nu pipăi cerul cu ochii năimiți de frumusețea lui, și nici trupul copilelor cu gînd [illegible], că se burzuluiește Dumnezeu și te-or prăjoli flăcările iadului...

N-apucă însă bine să-și termine palinodia, și-l pufni rîsul Mă scutură, amical, de braț :

— Ce-ai zice de mine, măi michiduță, dacă apostolicește și duhovnicește, dar serios ca un țap logodit, ți-aș fi vorbit astfel ? Ce-ai spune dacă, cu ochii fățarnic și pe nas, ca un dascăl într-o strană, te-aș

povățui : întorce-ți omule căutătura de la bunurile vremelnice și odihnește-ți-o, pentru veacul veacurilor, amin ! la sînul celui de sus... Nu-i așa că ți-ai spune, și pe sfîntă dreptate, a căpiat moșneagul !

Fruntea conului Manole se posomorî :

— Cu toate astea așa ne vorbesc sfinții, — ceva mai prost, firește, dar cu același țîlc. Așa au trăit mucenicii. Așa au gîndit părinții bisericii. Așa l-au făcut, neom, după chipul și asemănarea lor, pe Paisie. Așa au surghiunit, dintr-o lume făcută pentru simțurile omului și pe care, fără de ele, nici n-ar putea măcar să și-o închipuie : cîntece, culori, miresme, femei, gîndire ; și-au făcut să înflorească în locul lor, pentru nasul unui dumnezeu sensibil numai la duhoarea lăturilor : bubele și puroaiele cărnii.

Ah ! Dumnezeul lor !

Ajunseserăm în vremea asta, pe nesimțite, pe culmea unui deal înalt. La picioarele noastre, ca într-o strachină, se ghemuiau podgoriile. Iar în depărtare, spre cele două zări opuse, se întrezăreau, la răsărit, cotiturile Prutului și înspre apus, profilîndu-se aproape transparent pe cerul ars de soare, zimții Carpaților.

Ridicîndu-și brațele la înălțimea orizontului, conu Manole îmbrățișă tot cerul și tot pămîntul, cît se vedea și dincolo de ce se vedea cu ochii, dintr-o singură privire. Apoi rosti larg, ca o binecuvîntare :

— Ce curat e aerul !... Ce dulce e viața !... Și ce hîd e dumnezeul lor !...

Stătu așa, multă vreme, ca în extaz. O albină de aur i se rotea, ca un nimb, în jurul capului. O su-

flare de vînt i se juca în șuvițele albe ca sideful. S-ar fi spus că aripi nevăzute îi răcoreau fruntea. Întorcîndu-se împăcat și liniștit spre mine, îmi mărturisi :

— Ți-am spus că am trăit mult fiindcă m-am ferit de nătînga oamenilor. Nu ți-am spus tot adevărul. Mi-am trăit din plin viața, ffindcă am scos dintr-însa pe Dumnezeu.

N-aveam nevoie de prea multă trudă ca să-l cred pe cuvînt. Bănuisem de mult adevărul acesta. Știam și eu că o clipă furată superstițiilor, rugăciunii sau temerilor deșarte, e o clipă cîștigată asupra morții.

Dar mărturisirea bătrînului mă nedumerea totuși. Îmi spuneam cu îngrijorare : — în trei sau patru feluri pînă acum, mi-a explicat marea lui longevitate. Cînd m-a înșelat ? Cînd m-a înșelat ? Nu cunoaște el însuși taina pe care o poartă într-însul ? Sau, cunoscînd-o, mi-o ascunde ?

M-am hotărît să-l urmăresc mai de-aproape. Nu mă gîndeam, firește, la ce se gîndea elita tîrgului : la vrăji misterioase, la retorte, fiole și alambicuri întortocheate, la slujbe sinistre, în miez de noapte, cînd ies strigoii din morminte și trec prin aer, valvîrtej, călări pe cozi de mătură, ostașii Satanei Îl cunoșteam acum prea bine pe boier, ca să mi-l mai închipui cu coarne în frunte și cu coadă la șezut. Nu mă gîndeam, de asemeni, la copilele din satele megieșe, fîrave și-abia involte amintite de primar. E drept că boierul nu mă poftise niciodată să-i calc pragul casei și puteam prin urmare să-mi imaginez conacul boieresc fastuos ca un serai, as-

cuns de ochii oamenilor ca un harem și străbătut, — în efluvii parfumate și acorduri imprecise, pe lespezi de marmură sau profunde covoare orientale, — de pași mărunți, ușori și goi.

Dar de viziunile astea fugare și lascive, dacă le-am avut, nu era de vină viața conului Manole; nici gîndurile mele, răspunzătoare. De pricină erau îmbierile insinuante ale nopților care începeau să fie ceva-ceva mai lungi, fierbințeala sîngelui și zvîcnirile inimii peste care creierul omului nu poate fi stăpîn. Cînd eram cu mintea limpede, ceea ce mi se întîmpla mai totdeauna, îmi spuneam: — bătrînul tău prieten nu te-a invitat să-i vezi gospodăria? O fi avînd motivele lui. E poate încă una din originalitățile lui. Oricum ar fi însă, nu bănui, nu suspecta, ci mulțumește-te cu ce-ți dăruiește. Fiecare ins arată semenilor lui ce are el mai de preț. Unii, palatele, moșiile, giuvaericalele, bogățiile lor. Alții, sufletul sau înțelepciunea. Ție ți-a căzut partea leului. Nu crîcni. Nu aiura. Profită. Scormonește. Adîncește.

Am profitat, și cu ce rîvnă încă! Mai ales că de data asta, totul, oameni și împrejurări, îmi erau favorabile. Judecătorul nu mă mai sîcîia cu insistențele lui. Se resemnase, probabil. Cei de la crîșma lui moș Anghel, învinși sau plictisiți, mă lăsaseră și ei în plata Domnului. Arșița implacabilă a zilelor de vară se domolise. Natura, îngreuiată cu toate roadele toamnei, își odihnea trupul ostenit ca al mumei care-și așteaptă pruncul.

În calmul naturii și-n indiferența creaturilor, m-am pus serios pe lucru. Mi-am alcătuit planul de luptă pe tăcutele, cu o lentă și savantă încîntare.

Procedînd prin eliminări sau adăugiri succesive, mi-am compus un fel de interogator, perfid ca al unui judecător de instrucție. Întrebările alternau, grave sau ușoare. De cîte ori întîlneam pe boier îi puneam cite una :

— Fumezi mult, coane Manole. Nu crezi matale că tutunul întreține sau lungește viața ?

— Mai e vorbă ! mă lua peste picior bătrînul. De aceea, pesemne c-au trăit cu sutele de ani tata Noe și toți patriarhii Bibliei. Trăgeau strașnic din ciubuce. Fîn însă, paie sau pălămidă. Fiindcă tutunul nu-l născocise încă Dumnezeu pe vremea lor.

— Dar orgoliul ? coane Manole. l-am întrebat a doua zi. Nu crezi mata că orgoliul lungește cît de cît viața ?

— Care orgoliu ?... Ce fel de orgoliu ?

— Orgoliul puterii, de pildă... Orgoliul numelui.

Conu Manole pufni ca un curcan care-și rîcîie aripile de pămînt.

— Poftim ! Ce-ți mai trecu acum prin minte ! Să fii mîndru de putere, cînd nu poți să faci nimic cu dînsa, să-ndrepți un rău, să schimbi un suflet, ca miniștrii bunăoară ; sau cînd orice hoț poate s-o aibă, tot ca miniștrii bunăoară. Cît despre nume !...

Conul Manole se propti țeapăn pe picioare și-și îndesă mîinile în șolduri :

— Mă cheamă Arcașu ! Și vrei să-mi țiu nasul bîrligat pentru atîta lucru ? De ce, mă rog ? Cînd se putea, tot așa de bine, să mă cheme Armașu, Abrașu sau Aldămașu...

Am încercat un protest timid :

— Cu toate astea, tradiția... sîngele... strămoșii...

— Ce sînge ?! Care strămoşi ?! — hohoti conu Manole. Cine se poate lăuda, fără să mintă, că e sigur de strămoşi. Eu unul, ba ! Nu-i ştiu pe toţi. Dar ajunge o măciucă la un car de oale. Bunică-mea, dinspre partea tatei, — iertate-i fie păcatele — era frumoasă coz, dar rea de muscă, foc. Aşa erau vremurile şi muierile pe-atunci, că de-atunci s-au schimbat' de le-a mers pomina !... zîmbi bătrînul.

Dar chiar de-ar fi fost altfel. Chiar dacă m aş trage, direct din arcaşii lui Ştefan. Ei şi ? Care ţigan nu se trage şi el, din tată-n fiu, de la descălecătoare şi mai-nainte de descălecătoare. Cine se poate naşte din pîntecele femeii, fără părinţi care la rîndul lor au avut şi ei alţi părinţi ? Şi de ce să te crezi căzut cu hîrzobul din cer pentru atîta lucru ? Şi de ce să te glorifici cu o meleahnă sau cu o faptă de ruşine, pe care o împărtăşim cu toate dobitoacele pămîntului ?

Edificat îndeajuns dinspre partea asta şi ştergînd, cuminte, orgoliul de pe răbojul longevităţii, l-am întrebat altă dată pe boier :

— Dar justiţia ?... Sentimentul că eşti drept si că poţi împărţi şi altora dreptatea, nu crezi matale că poate prelungi viaţa ?

Conu Manole îmi făcu cu ochiul :

— Hai, baţi şaua ca să priceapă iapa. Ţi-ai spus aşa, într-o doară : ce-ar fi dacă mi-aş trage un pic de spuză pe turíă cu mîinile lui moş Manole ? Fiindcă eşti şi matale o fărîmă de judecător, ai vrea să te asiguri, din vreme, şi de pensie si de adînci bătrîneţe. Şterge-te pe bot, mai mînz . !

...ește murgule iarbă verde! Justiția n-a lungit niciodată zilele nimănui. Le-a scurtat, dimpotrivă, pe-ale altora. Vorbesc, cît mă taie capul despre justiția oamenilor. Că nu te-i fi gîndit, de bună seamă, la celelalte justiții: la justiția naturii, la justiția lui Dumnezeu...

— Ba la toate m-am gîndit, coane Manole.

— Rău ai făcut, fiule, — zîmbi mucalit bătrînul, — fiindcă și cu ele, și fără ele, e tot un drac. Vezi și matale. Justiția lui Dumnezeu? Haram de capul ei! Dumnezeul Bibliei cere dinte pentru dinte. Al Evangheliei, să-ntorci dreapta dacă ți-a fost pălmuită stînga. Al Coranului, mai șmecher, vrea o lege pentru ai lui și alta pentru ghiauri. Cum să te descurci, tu, biet om, din încurcătura asta de mațe, cînd nici dumnezeii nu se înțeleg între ei!

Barem justiția naturii e mai simplă, dacă nu-i mai brează. Simplă și expeditivă. Ai puterea? Ai dreptatea. N-ai puterea? Te mănîncă lupul dacă ești oaie; îmbuibatul dacă ești flămînd; și nemernicul dacă ești cinstit la suflet.

Taman ca justiția oamenilor!

— Atunci să fim sceptici? l-am întrebat cu oarecare iritare nestăpînită în glas. Să fim impasibili? Să fim cinici?

Conu Manole mă privi cu nemărginită îngăduință. Îmi răspunse împăciuitor:

— Să nu fim mărginiți, mai ales. Să nu măsurăm lumea cu cotul, iar părerile noastre despre ea să nu le împărțim în felii. Să nu ne încurcăm în epitete. Să nu ne împiedicăm în doctrine. Să nu ne potic-

nim în teorii. Ele țărmuresc viața. N-o explică. Și n-o înțeleg.

Cu toate astea, îmi spuneam eu cu exasperare, și-n seara aceea și-n zilele următoare: trebuie să existe în inima omului un resort, oricum s-ar numi el, convingere, doctrină, credință, care să-l susție în clipele de îndoială, să-l întovărășească în ceasurile de dezamăgire, să-i dea brînci în zilele de luptă. De pildă idealul, gloria!

Cu fața iluminată de strălucirea ei postumă, l-am întrebat a doua zi pe boier:

— Dar gloria? coane Manole.

Conu Manole ridică din umeri morocănos:

— Nu știu. N-o cunosc. Eu nu vorbesc decît despre ceea ce știu. N-avea dreptate... Știam și eu, știa și el că n-avea dreptate. Cum îmi spusese el singur altă dată: — Dacă oamenii n-ar vorbi decît despre ceea ce știu, cine naiba ar mai deschide gura! Cu toate astea n-a fost chip să-i mai dezleg băierile gîndirii. E exact că nici eu n-am insistat mai mult decît se cuvine. Ghiceam motivul tăcerii. Bănuiam adevărul. Înțeleptul meu prieten trăise prea mult și văzuse prea multe, ca să mai creadă în cea mai vană dintre vanitățile omenești.

Altele, mai modeste chiar, ar fi putut să-l intereseze. Slavă Domnului, nu-mi lipseau. Cauzele care lungesc sau scurtează viața sînt nenumărate ca nisipul mării. N-aveam decît să mă plec și să iau din grămadă: lenea, munca, băutura, sportul, păcatul, remușcarea, averea, sărăcia, ambiția, umilința, resemnarea, trufia, viținl, virtutea, cîte și mai cîte altele, să poți alcătui cu ele un dicționar cît degetul

cel mare de la mîna dreaptă, de gros. I le-am înșirat pe toate. Nu mi-a scăpat mai nici una, cred. După toane și împrejurări, conu Manole îmi răspundea cu o glumă, sau pe îndelete, sau nu-mi răspundea de loc. De cele mai adeseori însă îmi răspundea. Dacă n-aș fi un pios adorator al sfintei leni, și dacă n-aș prefera celei mai frumoase pagini scrise gîndul instabil care o inspiră, visurile și dulcile aiurări ale minții care o premerg, de mult aș fi compus un cogeamite volum cu răspunsurile boierului. Poate, totuși, că o să-l scriu o dată și o dată. Poate, iarăși, că n-o să-l scriu niciînd. Și poate că mai bine e așa. Cenușa conului Manole va odihni mai liniștită.

Fiindcă el însuși mi-a spus o dată, legănîndu-și capul ca un pom bătut de vînturi :

— La ce să scrii ?!

Vorbea astfel, trăgîndu-și alene pasul, într-o minunată zi de toamnă, tristă și încîntătoare, ca toate lucrurile care se sfîrșesc. Cerul era sur. Pe fondul verde al podgoriilor apăreau pe-alocuri, risipite și răzlețe, plăci de aramă ruginită. Frunze veștede foșneau, la cotituri, sub pașii noștri.

— La ce să scrii ! repetă bătrînul. Ce-ți închipuiești tu, măi încurcă-lume, c-o să rămîie din toate vrafurile de hîrtie tipărită de-a lungul veacurilor ? Ce cuvinte noi ai putea s-aduci omenirii ? În ce tipare reînnoite să le torni ? Și cine să te asculte ? Și cui i-ar folosi ?

Fruntea conului Manole se lăsase încet, spre pămînt, ca o ramură prea încărcată de roade coapte. Se vedea că era trist. I se întîmpla și lui, ca orișicui, să aibă asemenea ceasuri de descurajare, cînd

amara ironie a vieții sau vanitatea ei apar, deopotrivă, înțeleptului ca și celui slab de duh.

Ca să-l necăjesc sau ca să-l ațîț, i-am spus :

— Cam așa vorbea și Eclezíastul.

Dar atunci un cocor, vîslind lin din aripi, trecu deasupra noastră.

Conu Manole își ridică privirile.

Alți cocori, în cete, în unghiuri, în linii frînte, străbăteau văzduhul. Pe cerul vînăt desenau slove albe.

— Silabisește-le pe ele mai întîi, mai cărturarule, — mă sfătui înseninat bătrînul, — și dă-i pace Eclezíastului. El căina deșertăciunea omului. I-o plîng și eu. Dar deasupra noastră stă deschisă cartea cerului. În jurul nostru se-ntinde cartea lumii. Deschide-le măi papă-lapte. Răsfoiește-le măi ne-aude, ne-a vede, ne-a greul pămîntului. Și să-mi spui mîine ce-ai înțeles. Azi mă duc să-mi văd de treburi. Iartă și matale. Începem culesul.

Și cu vorbele astea ne-am despărțit. M-am uitat după bătrîn pînă ce-a dispărut, țanțoș și săltăreț, printre coardele de viță ; apoi am luat-o și eu razna peste dealuri. Nu-mi ardea să mă întorc, mai devreme ca de obicei, la judecătorie sau în tîrg. Mă ispitea de-o mie de ori mai bine gîndul s-ascult îndemnurile boierului și să studiez natura. Cu gravitatea învățăcelului m-am pus pe lucru. M-am uitat lung la cer, pînă ce mi-a înțepenit ceafa. Am scrutat bine pămîntul, pînă ce-am văzut negru înaintea ochilor. Am măsurat arborii. Am cercetat zborul păsărilor. Am cotrobăit printre ierburi. M-am înțepat în urzici. Și mi-am sucit gîtul după cîrdurile de fete care

veneau, cîntînd și hălăduind, din toate satele vecine, la culesul viilor. Dar altceva, — de ce m-aș face mai cu moț decît nu sînt, — nici n-am prea înțeles, nici n-am prea văzut.

Mai curînd l-am văzut, hăt ! de departe pe Ghiță al meu, cînd mă întorceam spre casă, pe la toacă, cu desagii înțelepciunii deșerți pe umeri, dar vesel ca un cîntec haiducesc și flămînd ca un lup. I-am strigat cît m-au ținut plămînii :

— Măi Ghiță, măi !... pune de gătit !

Dar Ghiță nu m-a auzit. Înfipt ca un par în mijlocul drumului, își făcuse palma cozoroc desupra ochilor și măsura șoseaua de la apus la răsărit. Fără doar și poate că mă pîndea pe mine. De ce mă aștepta însă ? Nu m-am întrebat. Și nici un presentiment misterios nu mi-a strîns inima.

L-am strigat a doua oară, și-a treia oară și de cîteva ori în șir. Iar cînd m-a auzit sau m-a zărit, prostul de el, în loc să dea buzna-n casă, s-a repezit spre mine. Degeaba îi făceam semne disperate. Cu cît dădeam din mîini mai tare, cu atît grăbea galopul. Leoarcă de sudoare, gîfîind și bolborosind, m-a anunțat, spionînd împrejurimile cu priviri speriate :

— Domn... ajutor ! Domn... ajutor ! Două scrisori pentru dumneavoastră...

Oricît îi plîngeam de milă, m-a pufnit rîsul.

— Ei și ! Două scrisori !... Alergi de-ți iese sufletul din tine și faci atîtea marafeturi pentru două scrisori !... Dă-le-ncoa !

— Vedeți că...

Şi plecîndu-mi-se peste umeri, izbuti să mai adauge, pe cînd cu mîini înfrigurate desfăcea plicurile împăturite într-o batistă murdară :

— Vedeţi că e mare zarvă-n tîrg... Boierii noştri-s la moş Anghel... Chefuiesc de la prînz... Scrisoarea-i de la domnul ministru !

Am strîmbat din nas. I-am smuls aproape scrisorile din mîini. Mi-am aruncat ochii pe ele. Ghiţă avea dreptate. Primul plic, galben, oficial, purta ştampila ministerului de justiţie. Celălalt era de la tata. Fără să vreau am făcut apropiere între sosirea lor simultană şi cheful de la moş Anghel. De data asta aveam un presentiment. Nu ghiceam care. Nu bănuiam de ce. Dar îl aveam. Ca să întîrziu, măcar cu cîteva minute, surpriza neplăcută, am deschis mai întîi scrisoarea tatei. De la primele rînduri însă, am holbat ochii şi tot sîngele mi-a năvălit în obraji. Reciteam de cîte patru şi de cîte cinci ori aceeaşi frază, fără s-o pricep. Mi-a trebuit un ceas ca s-o termin. Opt pagini de scris mărunt, îndesat, pline de mustrări amare, de imputări severe, întretăiate ici şi colo de cîte o dojană mai blîndă în care stăruia nădejdea că în cele din urmă tot o să mă îndrept. O scrisoare lamentabilă. Bietul tată-meu îmi spunea că a aflat, — din însăşi gura ministrului cu care fusese coleg de şcoală în copilărie, — de purtările mele rele în societatea bună din Cotnari, şi că-i crăpase obrazul de ruşine la vîrsta lui, ascultînd ce-i povestea fostul lui coleg despre isprăvile mele scandaloase în tovărăşia unui bătrîn stricat pînă-n măduva oaselor. Şi nu vorbe-n vînt ! exclama nenorocit tată-meu. Nu vorbe de clacă. Ci numai capete

de acuzație sprijinite pe scrisori, pe rapoarte, pe documente autentice. În cuvinte duioase îmi amintea de sfaturile lui la plecare, de sacrificiile făcute pentru mine ca să-mi dea învățătură și creștere cuviincioasă, de făgăduielile mele solemne ; și mă întreba cum de m-a răbdat inima să calc tot trecutul acesta în picioare și să decad pînă-ntr-atîta încît să uit tot ce-mi datoresc mie însumi și numelui cinstit pe care-l port. Din fericire, — și numai din considerație pentru dînsul, — ministrul nu luase împotriva mea o măsură disciplinară gravă și ireparabilă. Cariera nu-mi era sfărmată. Aveam încă vreme să-mi revin în fire și posibilitatea să mă amendez. Eram mutat, deocamdată, la altă judecătorie, în celălalt capăt al țării, într-o comună din Dolj.

N-am mai avut nevoie să deschid plicul ministerial. L-am rupt. L-am mototolit. L-aș fi sfîșiat cu dinții ! Nu mai aveam nevoie de slujba lor ! Să și-o păstreze ! S-o dea altuia mai demn ca mine. Unei slugi de casă. Unui trîntor. Unui samsar. Știam acum ce-nseamnă magistratura lor, justiția lor. Mi-o spusese și conu Manole. O să le-o strig în față. O să le-arunc demisia în nas. Și ce demisie ! Eram tînăr încă. Nu cunoșteam viața. Îmi închipuiam că dreptatea trebuie să iasă de la sine, ca untdelemnul, la suprafață, și că minciuna, și bîrfeala, și calomnia, pot fi demascate. Îmi juram să n-am astîmpăr și odihnă pînă ce nu voi da de gît pe ticăloși. De-aș fi știut bine că trebuie să umblu desculț, flămînd și gol, voi lupta. Două zile în șir, cu ușile zăvorîte, am scris, am șters, am adăugat, am rupt și-am copiat un memoriu pe nu mai știu cîte coale de hîrtie.

Soarele îmi bătea cu degetul în geamuri. Nu-i răspundeam. Răsunau dealurile de cîntece. Nu le auzeam. Mîncam acasă. Fumam țigară după țigară. Pluteam în nouri de fum și într-o pîclă sinistră de ură și de răzbunare.

Așa m-a găsit, într-a treia zi de dimineață, cu capul în palme, cu coatele pe masă, conu Manole. Mă gîndisem de multe ori la dînsul. Mă întrebam dacă să-i spun ceva înainte de plecare, sau să duc cu mine scîrba învinuirilor nedrepte. Mă hotărîsem să tac. Mi-ar fi fost mai multă rușine de obrazul bătrînului, decît de fuga mea.

De la primele cuvinte însă, după ce mi-a mîngîiat ușor fruntea și s-a uitat întrebător, adînc, în ochii mei, mi-am dat seama că nu voi putea să-l mint. Pleoapele au început să-mi tremure. Capul mi-a căzut pe masă. Și-am plîns ca un copil.

Cuminte, conu Manole m-a lăsat să-mi plîng cu sughițuri tot năduful. Abia după ce m-am liniștit o leacă, m-a întrebat încet, trist, cu oarecare îndoială în glas și ridicîndu-mi fruntea spre dînsul:

— Mai ai încredere în mine, dragul moșului?

— Am, coane Manole... Cum să n-am?

— O să mă asculți atunci ce te-oi sfătui?

— Te-ascult, coane Manole.

— Chiar dacă nu ți-o fi la început pe plac?

— Chiar...

— Ce-ai scris matale acolo?

Nu i-am mai răspuns.

Fără să mă mai întrebe, fără să-mi ceară consimțămîntul, și-a pus tacticos ochelarii pe nas, a adunat el însuși coalele răvășite pe masă, pe scaune și pe

pat, și le-a citit cu migăleală, cu atenție, rînd cu rînd, filă cu filă, pînă la urmă.

A rămas dus pe gînduri, cîteva momente. Apoi a clătinat scurt, hotărît, din cap :

— Nu !... Așa nu merge... Nu e bine... Nu se poate.

Îl întrebam numai din ochi : de ce nu ? coane Manole.

— Apoi, măi băiete... E prea lung și n-o să-l citească nimeni. E prea sincer ca să-l creadă cineva. Și mă vorbești prea de bine într-însul, ca să nu se gîndească alții la rău.

Începeam să zîmbesc.

— Știi ce-aș face eu, mă copchilule, să fiu în locul matale ?

— Fă cum crezi, coane Manole.

— Uite... aș lua memoriul ăsta de sus, și l-aș rupe pînă jos. L-aș lua apoi de mijloc și l-aș rupe pe din două. Și-aș urma tot așa pînă ce nu s-ar mai alege nimic de dînsul.

Făcînd cum spunea, conu Manole rupea coalele una după alta și le așeza, grămadă, ca un pumn de confeti, în mijlocul mesei.

Fără să vreau, am glumit printre lacrimi :

— Munca mea de două zile !

— Dă-o focului, măi băiete. Ea te-a făcut să plîngi. Uite cum rîzi acuma. Așa te vreau ! Ascultă-mă pe mine : numai mișeii se bocesc. Omul tare rîde. Și cînd plînge, nu plînge durerile lui, ci pe-ale altora, pe-ale tuturora.

De data asta țineam să mă justific :

— Dar n-am plîns, coane Manole. Dimpotrivă, voiam să mă apăr, să-i înfund.

— Cu atît mai rău, măi netotule. S-o ştii de la mine. Numai vinovaţii se apără. Numai ticăloşii se răzbună. Cînd o vită calcă mai apăsat cu copita în băltoacele drumurilor şi te murdăreşte de sus şi pînă jos, trebuie să fii de-o minte cu ea, sau smintit, ca să dai cu paru-ntr-însa. Ce mi-e vita ! Ce mi-s oamenii ! Dă-i păcatelor. Nu te mai gîndi la dînsii. Ia-ţi mai bine haina în spinare şi hai ! vino cu mine. Soarele trebuie să fie de trei suliţe pe cer. Şi culesul a început.

Am ieşit pe uşă împreună. Mergeam înviorați alături unul de altul. Nu vorbeam însă nici unul. Eu respiram cu nesaţ, pînă-n fundul plămînilor, aerul dimineţii. Conu Manole. cu nasul în vînt, parcă respira zările. Cînd am ajuns în dreptul fîntînii Robilor, în loc s-o ţinem oblu sau s-o luăm la stînga, ca de obicei, el a cîrmit-o spre dreapta. O clipă am ezitat, crezînd că se înşală. Dar boierul urca sprinten, grăbit, spre via lui. L-am urmat, uitînd dintr-o dată toată amărăciunea zilelor din urmă. Îmi rîdeau ochii. Inima îmi bătea uşor. În pragul porţii celei mari am rărit pasul şi mi-am fixat privirile în pămînt. Nu vroiam să văd via în crîmpeie, bucată cu bucată. Ţineam la prima impresie. Abia după ce am trecut binişor de poartă, mi-am ridicat ochii. M-am uitat repede în lături, înainte, am îmbrăţişat toată priveliştea dintr-o singură privire. Nu pot să spun că am avut o deziluzie. Dar nici o surpriză prea mare. Bănuiam eu. Era o vie ca toate viile. Nici mai frumoasă. Nici mai urîtă. Poate ceva-ceva mai bine îngrijită. Pămîntul afînat. Cărările plivite. Coardele întinse pe garduri de haraci de-o parte a drumului,

jar de partea cealaltă pe garduri de sîrmă. Frunzele stropite din belșug cu piatră vînătă. Și struguri mari, grei, atîrnînd de pretutindeni ca țîțele vacilor. Numai după ce am urcat pe jumătate pieptul dealului și-am poposit pe un fel de platou, într-o ogradă imensă, umbrită de copaci groși cît roata carului, printre care abia apăreau hambarele, grajdurile, cramele enorme și, în fund, în fund de tot, cerdacul conacului boieresc, mi s-a părut că pătrund într-o altă lume, într-o altă viață, cunoscute din cărți, aflate din spusele bătrînilor și uitate de mult. Impresia era extrem de bizară. Aveam o simplă ogradă de vie în fața mea, cu acaretele și uneltele ei de muncă risipite la întîmplare, și cu toate astea ograda părea mai curînd un tablou stilizat, desprins dintr-o ramă, decît o ogradă ca oricare alta. Ceva ireal plutea în atmosferă. Lucrurile cele mai comune, cele mai obicinuite luau înfățișarea inconsistentă a lucrurilor văzute în vis. Cîteva pluguri trîntite unele peste altele, o căruță răsturnată lîngă un zid, două poloboace desfundate uitate sub cumpăna fîntînii păreau anume puse acolo, nu pentru că ar fi fost nevoie de ele, ci ca să dea peisajului farmecul poeziei. Iar în lumina spectrală a zilei cernută printre ramuri, întocmai ca pe-o scenă de teatru, șiruri de fete și flăcăi, cu panere încărcate pe umeri, coborau cîntînd spre clădirile din stînga noastră.

Conu Manole se îndreptă într-acolo. Mergea acum încet, oprindu-se la tot pasul. Pricepeam că nu era obosit. Vroia numai să-mi dea destul răgaz ca să admir în voie ; și el însuși nu se mai sătura privind și ascultînd. Un zgomot vast, continuu, do-

mina cîntecele culegătorilor. S-ar fi spus că o moară de apă era prin apropiere, sau o prisacă în toiul roitului. Ascultam și eu zgomotul, fără să bănuiesc de unde vine. Mi l-am explicat abia cînd am ajuns în dreptul cramei. Prin ușa, cît zece din zilele noastre, adevărată poartă de cetate, cu două caturi masive de stejar, ferecate și deschise larg în lături, am văzut un sat întreg la muncă. Copile, rîzătoare, treceau coșurile flăcăilor. Aceștia, la rîndul lor, urcați pe scări improvizate, le deșertau în trei călcătoare, de doi stînjeni în lungime fiecare, și așezate de-a curmezișul cramei. Panerele golite zburau prin aer, însoțite de strigări și glume piperate. Fetele le prindeau din zbor. Nici una nu se lăsa mai prejos. Răspundeau la fel, cu glume în doi peri sau cu pumni de struguri aruncați feciorilor în față. În același timp, în cele trei călcătoare uriașe, alte fete și neveste, cu poalele sumese în brîu de li se vedeau pulpele pînă la șolduri, zdrobeau poama în ritm cînd domol și legănat de horă, cînd sacadat și precipitat de bătută.

Ivirea boierului n-a speriat și n-a stingherit pe nimeni. Munca nu s-a întrerupt. Nici jocurile. Nici glumele. Strugurii se prăvăleau sub picioare. Mustul gîlgîia din vrane. Cofe, donițe, oale de lut, plecau una după alta, pline ochi, neclintite, smirna, pe umerii argaților. Crama vuia și duduia din temelie. În aer pluteau efluvii dulci și acre, amețitoare și iritante, de poamă călcată, de nădușeală și de femeie.

Conu Manole se mulțumi să întrebe :

— Merge treaba, măi diavolilor ?

— Strună, boierule!

O singură fetișcană ridică hazliu din umeri și, rîzînd cu toată gura pîrguită între doi obraji ca două mere, bodogăni:

— Ar merge ea și mai bine, boierule, dacă flăcăii ceia ne-ar mai lăsa o leacă în pace.

— Dar ce ți-au făcut, Frăsina moșului? se miră hîtru bătrînul.

— Ia! Gavrilă al Cojocarului!... Îl știi matale...

Fata ezită o clipă, uitîndu-se amenințător și strengărește la un drac de băiat, cu ochi ca mura, care tocmai își descărcase coșul în călcătoare. Fata îl preveni cu degetul:

— Să știi că te spun, Gavrilă!

— Spune, fă! că doar n-am omorît pe tată-meu.

— Ai spus să spun? Ține minte că tu ai spus!... Și izbucnind deodată:

— M-a sărutat pe gură, boierule!

— Cum se poate! exclamă scandalizat conu Manole. Ți s-o fi părut, Frăsino! Ai făcut tu una ca asta, măi Gavrilă?

Gavrilă se scărpină în ceafă:

— De ce să mint, boierule? Am făcut-o! De! ca omul de la țară. Că nu-s purtat prin lume și n-am învățat cum se face la orașe... Și întorcîndu-se spre fată, cu ochii lui ca mura măriți de uimire prefăcută, o întrebă:

— Păi, unde era să te sărut? fată hăi!

S-a pus pe rîs boierul. Rîdeau feciorii. Rîdeau muierile. Rîdeau cu toții. Dezarmată, rîdea și Frăsina. Se prefăcea ea că-i mînioasă foc și-l împroșca

pe Gavrilă al ei cu must și cu ciorchini, dar rîdea pe înfundate. Cumetrele o ghionteau. Flăcăii o suceau și-o învîrteau. Mîinile li se rătăceau prin vecine. Chiote izbucneau în învălmășeală. Țipete înăbușite. Vorbe de mustrare :

— Astîmpără-te, bădițo !

— Ține-ți mîinile acasă, măi Toadere !

— Te pîrăsc boierului, Ionică !

— Arză-te-ar focul, blestematule !

Cu alte vorbe și alte tonuri, același „fugi încolo, vino-ncoace, lasă-mă și nu-mi da pace", al femeilor dintotdeauna. În vremea asta, însă, treaba mergea strună. Mustul gîlgîia ca șuvoaiele umflate de ploi. Zăcătoarele se umpleau văzînd cu ochii. Crama zumzuia ca un stup de albine harnice. Cum îi stă bine vinului, culegătorii îl pregăteau în cîntece și strengării. Nu mă miram de șotiile lor, de glumele lor sărate și ardeiate. De cînd hoinăream prin sate, învățasem doar atîta lucru că în mijlocul naturii impudice oamenii sînt mai slobozi la gură și fetișcanele mai puțin năzuroase și spăsite ca surorile lor de la orașe. Nu mă miram iarăși că în libertate și veselie munca mergea mai cu spor. Cunoșteam în privința asta teoriile boierului. Ceea ce mă nedumerea, în schimb, era faptul că el, om al progresului și în curent cu descoperirile științei, își mai călca strugurii cu picioarele ca pe vremea lui Pasvante.

Îndreptîndu-ne încetișor spre casă pentru cina de seară, conul Manole mă lămuri înțelepțește :

— Vița, dragul moșului, nu-i piatră, nu-i cărămidă. N-o fi avînd suflet, ca omul, dar are și ea viața ei, simțirea ei. Trăiește. Eu mi-am dat de multe ori

cu gîndul că între toate vieţuitoarele pămîntului trebuie să fie, trebuie să dăinuiască un fel de legătură tainică. De la ultimul firicel de iarbă chircit în şanţurile drumurilor, pînă la fruntea ta şi-a mea, treptele pot fi nenumărate, dar scara e aceeaşi. Sîntem o apă cu tot ce vieţuieşte în univers. Ai auzit şi tu că giuvaergiii ca să redea strălucirea mărgăritarelor aproape moarte le pun la gîtul cucoanelor. Pielea muierilor le întinereşte. Apoi dacă un bob de scoică renaşte la sînul femeilor, cum ai vrea tu să se lese mai prejos rodul viei ? Stoarce un strugure printr-o rîşniţă sau pune-l sub un teasc. O bei apă chioară, abia îndulcită. Zdrobeşte acelaşi strugure sub talpa omului, cu toate necurăţeniile ei, cu toată sudoarea ei, şi-o să bei ce n-ai băut tu de cînd eşti, vin ca apa vie, din podgoriile lui moş Manole.

Într-adevăr, de cum ne-am suit în cerdacul încăpător, ca ograda unui gospodar cuprins, boierul a bătut din palme şi-a poruncit lui Vlădică-ţiganul să-i aducă două sticle înfundate, una de Cotnar roş, din anii Eterici, şi alta de Cotnar alb, din acela pe care-l ştiau numai ei amîndoi.

— Pînă atunci să luăm cîte o gustare, mă îndemnă bătrînul, să golim cîte-un pahar în cinstea oaspetelui şi, potrivit datinei, să ne spălăm mîinile şi faţa.

— Să bem, cucoane, şi să ne spălăm. Dar aş fi mai bucuros să-ţi văd mai întîi casa.

— Voia dumitale ca la banul Ghica, fiule. Numai că n-o să prea ai ce să vezi într-însa. Ia l-o hardughie de pe vremuri, hodorogită ca şi stăpînă-său.

O fi fost casa de pe vremuri, cu zidurile de-un metru în grosime, cu odăi să poţi învîrti carul cu boi

prin ele, cu sobe cît altarele bisericilor de la țară, dar ce-am văzut pe pereții ei străvechi, n-o să mai văd și nu se mai vede azi în casele bogate și moderne. Numai rafturi, din podele pînă-n bagdadie. Și în rafturi numai cărți. Iar pe unde nu erau nici cărți, nici rafturi, tablouri minunate, pînze din toate epocile și din toate școlile, adunate de el, alese de el, cum mi-a spus mai în urmă, în cursul călătoriilor lui prin Apus și într-o vreme cînd puteai să ai un Murillo, un Watteau, un Velasquez sau un Millet, pe prețul cîtorva fălci de moșie.

Neștiind unde să-mi arunc ochii mai întîi și ce să văd mai repede, întîrziam în dreptul in-foliilor masive, al incunabilelor respectabile, mă lăsam chemat de zece ori pînă să mă despart de un șir adorabil de elzeviruri, răsfoiam în grabă o ediție princeps, căutam să descifrez pe apucate titlul unui volum cu scoarța patinată de mîinile cine știe cîtor cărturari și de scurgerea anilor.

Conul Manole clătina din cap în vremea asta și mormăia ca pentru el singur :

— Știam eu, măi șoarece de bibliotecă ce-mi ești, că fac bine ceea ce fac, nepoftindu-te să-mi treci pragul casei. Nu te-ai mai fi despărțit de hîrțoagele astea. Aici te-ai fi îngropat. Aici ai fi mucezit.

Privindu-l cu o mustrare tristă în ochi, conu Manole se îmbună repede :

— Ei ! nu lua și mata în nume de rău tot ce-ți spun. Așa-s bătrînii ! Eu le-am citit și răscitit pe toate. Sînt sătul de bucoavne puse-n rafturi. Ca mîine o să-l vezi și pe moș Manole într-un raft de

patru scînduri. Astăzi, lasă-l să trăiască. Hai, şi-om bea!

— Să bem, cucoane, dacă altfel nu se poate.

Şi l-am urmat, cu gîndurile aiurea, cu ochii pe pereţi. Mergeam în silă. Tîrîiam paşii. Parcă m-ar fi tras cineva cu cangea. Conu Manole mă spiona pe sub gene. Zîmbea în barbă. Deodată s-a oprit locului.

— Tiii! măi plodule, mi-a venit un gînd năstruşnic.

L-am întrebat politicos, da' fără prea mare interes:

— Ce gînd? cucoane.

— Tot sîntem noi singuri în seara asta. Nu ne-aude nimeni. Cine ştie cînd ne-om mai vedea! Şi stai pe ghimpi de atîta vreme să-mi afli taina.

Am tresărit. Am ciulit urechile:

— Cum? Ce? Care taină?

— Ei! care taină? Doar n-am o sută! Una singură pe care o am, vrei să ţi-o spun?

— Mi-o spui, cucoane! Zău că mi-o spui?

— Dar cărţile? măi şolticule...

— Dă-le focului!

— Te mai gîndeşti la ele?

Ce să mă mai gîndesc! Cum era să mă mai gîndesc la altceva. De cărţi îmi mai ardea mie acum? De rafturi? De picturi? Casa mi s-a părut dintr-o dată pustie. Nu-l mai vedeam decît pe conu Manole. M-am luat în trap după dînsul. L-aş fi urmat în pas de dans, dacă nu mi-ar fi fost ruşine. Exultam!

Ne-am spălat mîinile şi ne-am răcorit obrajii cu apă rece. Am ciocnit cu el primul pahar de Cotnar roş, care mi s-a prelins în vine ca argintul viu. Ne-am aşezat la masa strălucitoare de albeaţa pîn-

zelor de in, sub flacăra lumînărilor din două grele candelabre de argint. Am mîncat bucate simple și frugale. Ochiuri. Un pui la frigare cu iz de usturoi. Brînză. Fructe. Și la cafea, din tabacherea boierului, mi-am răsucit o țigară. Lăsînd rotocoalele de fum leneș să se ridice, să se întindă, să se încovoaie și să se destrame în volbure cu margini dantelate, spre tavanul obscur, așteptam cu nerăbdare și cu sufletul pe buze destăinuirile boierului. Conu Manole nu se grăbea. Își sorbea liniștit cafeaua. La a doua țigară, bătu ușor din palme și porunci lui Vlădică să-i aducă garafa. Vlădică se înclină, dispăru și reapăru curînd în urmă, călcînd în vîrful picioarelor, abia îndrăznind să facă un pas după altul, cu ochii țintă la sticla culcată ca un prunc în brațele lui. Cu teamă, cu evlavie, ca și cum ar fi depus pe masă sfintele moaște, așeză în fața boierului, într-un paner, înclinat, o sticlă ruginită pe dinăuntru, cu cămașă de nisip împietrit pe dinafară. Boierul cu mîna lui și cu atenție infinită o destupă. Un fum ușor pluti, cîteva secunde, deasupra mesei. Lăsîndu-și capul pe speteaza scaunului și cu ochii pe jumătate închiși, conu Manole respiră adînc. Mă întrebă în șoapte :

— Simți ceva ?

Simțeam în adevăr, prin mirosul obișnuit și de lucruri vechi al casei, strecurîndu-se un miros mai subtil, mai insinuant, iritant și lasciv. M-am uitat, mirat, în jurul meu. Mi se părea că undeva, îndărătul nostru, cineva uitase vreo cădelniță aprinsă. I-am răspuns simplu :

— Parc-ar mirosi a smirnă... a tămîie.

Conu Manole zîmbea :

— Uită-te acum și la culoarea lui.

Ridicînd un pahar pînă-n dreptul lumînărilor, mă întrebă :

— Cum ți se pare ?

Cum să mi se pară ! În pahar parcă nu era vin, ci chihlimbar. Ape ruginii, fosforescente, jucau cu irizări nesfîrșite în masa compactă a vinului untdelemnos. Nu era Cotnar roș. Era Cotnar alb. Și cu toate astea, în cupa de cleștar, la flacăra lumînărilor, Cotnarul acesta alb avea răsfrîngeri de purpură și sînge.

Fără să-mi mai aștepte răspunsul, conu Manole vorbi încet, rar, ca și cum ar fi binecuvîntat vinul :

— E Cotnarul meu de viață lungă. O să-ți spun povestea lui. Bea mai întîi dintr-însul.

Am pus paharul grăbit la gură, parc-aș fi vrut să-l dau de dușcă. Boierul ridică brațele în aer :

— Nu așa, măi agiamiule ! Nu dintr-o dată. Moaie-ți mai întîi buzele. Apoi limba. Soarbe-l picătură cu picătură.

I-am urmat povața. Am lăsat picăturile s-alunece una cîte una, pe jgheabul limbii, pînă-n gîtlej. Nu mă ardeau. Îmi răcoreau doar și-mi parfumau răsuflarea. Uneori parcă aveam o grădină sub cerul gurii. Îi savuram aroma, și-mi spuneam : — așa vin mai înțeleg și eu ! Nici o acreală nu-mi venea pe gît. Și nici o greutate nu-mi apăsa tîmplele. Dimpotrivă, mă simțeam lucid, vesel, ușor. Rîzînd aproape cu hohote, i-am spus conului Manole :

— Îți bați joc de mine, boierule ! Ăsta-i vin pentru cucoane, pentru copii. Nu pentru oameni în toată firea.

Conu Manole mă privea țintă. Îi rîdeau și lui ochii. Dar ochi mult mai aprinși, mult mai tineri ca de obicei. Și glasul mi s-a părut și el mai sonor și mai bărbătesc, cînd mi-a răspuns :

— Păi, firește ! Nu ți-am spus ? Nu te-am prevenit ? E vinul tinereții !

— Să bem atunci, cucoane !

— Să bem, nepoate !

Și mi-a umplut al doilea pahar. Avea aceeași culoare. Același parfum. Doar mai insinuant poate, mai pătrunzător. Cînd îl sorbeam, îl respiram cu nările deschise și-l simțeam în același timp în nas și pe vîrful limbii. Dacă n-aș fi știut că sînt în casa conului Manole, aș fi jurat că mă aflu într-un cîmp de flori, pe-o căpiță de fîn sau într-o biserică. Parfumul vinului, nu vinul, îmi pătrundea pînă-n fundul sufletului. Îmi ușura trupul. Îmi deschidea mintea. Vedeam limpede, parcă n-aș fi văzut numai cu ochii, ci cu fruntea, cu urechile, cu vîrful degetelor. Nu eram beat. N-am băut niciodată. Dar nu e greu să-ți închipui ce e beția care schimbă pe om în porc sau în fiară și-l trîntește, ca pe-o brută, la pămînt. Eu nu mă scălîmbăiam. Nu urlam. Mi-era bine, așa cum trebuie să-i fie pămîntului jilav stropit de soare. M-aș fi întins. Pluteam într-un fel de beatitudine infinită. Și cu toate astea, contrast admirabil, simțeam cum se ridică în mine valuri de sănătate, de exuberanță, de tinerețe. I-am strigat vesel boierului:

— Vin ca ăsta aș putea să beau toată noaptea. Nu te îmbată. Te înviorează ! Te întinerește !

— Păi, nu ți-am spus-o !

— Așa-i ! Mi-ai spus-o !

Și-am izbit cu pumnu-n masă. Mă uitam cu ochi hilari la el :

— Dar nu mi-ai spus totul, boierule ? Mi-ai mai rămas dator cu un răspuns ! Ce-i cu povestea ?

— Ehei ! povestea-i lungă, măi băiete... E mult de-atunci... Aș putea să-ncep ca-n basme : a fost odată ca niciodată...

Vorbea încet și rar. Tărăgănat, cu întreruperi, își desfăcea sulul amintirilor. Ciudat, însă. Mă uitam țintă la el. Îi vedeam fruntea și mușchii feței contractîndu-se. Îi vedeam buzele mișcîndu-se. Dar buzele parcă erau de vată. Sunetele se îngropau în ele. Cuvintele se făceau tot mai depărtate, tot mai surde. Din cînd în cînd numai, înăbușit, auzeam cîte-un crîmpei de frază : — ...Era pe la patruzeci și opt .. baricade se ridicau la toate răspîntiile Parisului... Noi, un pumn de boiernași, eram beți de entuziasm și de libertate... m-am întors în Moldova noastră oropsită, o dată cu cei dintîi „bonjuriști"... pe atunci nu erau trenuri... diligențe, poștalioane, surugii care chiuiau trecînd peste dealuri și peste cîmpuri fără drumuri...

Apoi, n-am mai auzit nimic. Nici un crîmpei de frază. Nici un cuvînt. Prea chiuiau surugii. Iar harapnicele se învîrteau, plesnind din șfichiuri ca pocnete de pistoale. În larma lor caleașca boierească zbura, ca o nălucă, peste hopuri și hîrtoape. Fugeau țarinele în urma ei. Rămîneau satele mofluze, în nori de colb și în schelălăiala cîinilor și plozilor speriați. Sărea șanțuri. Trecea ape fără poduri. Trezea freamătul pădurilor. Scula mahalalele. Iat-o la Iași. Ca un vîrtej străbate patriarhalele uliți desfundate. Și

scurt, dintr-o singură smucitură de hățuri, caii albi de spumă înțepenesc locului, în fața casei din Sărărie. Porțile sînt încuiate. Slugile își așteptau însă stăpînul. Ca din pămînt răsar oameni de curte, jupînese, fete de casă și de suflet, argați, rîndași și robi. Lanțurile cad. Junele boier, voios și sprinten, sare din caleașcă. În gheroc strîns pe talie și cu gîtul înfășurat de trei ori într-o cravată cît un brîu, pare mîndru la vedere ca un făt-frumos. Fetele își dau cu coatele : — frumos s-a mai făcut, surato ! Babelor le lăcrămează ochii, crucindu-se și întrebîndu-l : — matale ești, maică ? Dar un glas cald și plîns îl strigă din cerdac :

— Manole !... Manole !...

Rîzînd și smulgîndu-se fericit dintre dînșii, junele boier urcă treptele cîte două și cîte trei deodată și se aruncă în brațele maică-sei. Dulce îi mai mîngîie obrajii zulufii bietei mame și cum îl înfășură și-l împresoară horbotele malacovului !

Cu capul culcat pe umerii ei, o întreabă :

— Sănătoși sînteți, mamă ? Și ea-i răspunde : — Te doream, Manole. Tătă-tău se temea că n-o să te mai vadă. Te așteaptă în iatac.

Din fundul divanului, dintre psaltiri, ciubuce, ceasloave și narghilele, temutul vistiernic, cu barba albă pînă la brîu înflorită totuși de un zîmbet, i-a întins mîna uscată să i-o sărute. Copilul a dus-o mai întîi la frunte, apoi la buze. O simțea tremurînd sub buzele lui. Fără gînd rău și-a spus : — tata a slăbit foarte. N-o să mai poată fi mînia lui Dumnezeu ca mai înainte. Cu știrea sau fără voia lui o să pot face și eu țării un pic de bine.

Curînd însă și-a dat seama că binele e mai ușor să-l rîvnești, decît să-l faci. Cu moșneagul nu era de glumit. Oricît îl rosese și-l slăbise boala, între degetele lui noduroase, închircite ca rădăcinile copacilor, ținea încă solid strînse frînele treburilor obștești. Era și el un tip, în felul lui, bătrînul vistiernic. Ca mai toți boierii din protipendadă, de-o vîrstă cu el, mai că nu știa nici să scrie, nici să citească. Cu ochelarii încălecați pe buricul nasului, cu degetul urmărind rîndurile chirilice, silabisea slovă cu slovă și cînd citea, parcă un bondar se învîrtea prin odaie. Era plin de îngîmfare, în schimb. Nimeni n-avea voie să cîrtească în fața lui. Tot ce spunea el era literă de evanghelie. Ca să-și puie o simplă iscălitură, cu trei caturi și cu cîrlionți la începutul și la sfîrșitul fiecărui cuvînt, în josul unui zapis, chema pe nevastă-sa, pe Manolc, pe toți cei mai de aproape ai casei și, privindu-i pe deasupra ochelarilor, le repeta, apăsat, zicala lui favorită: cine nu-și deschide ochii, deschide punga! Avan la suflet, nemilos cu datornicii, cîrcotaș cînd era vorba de drepturile altora, zgîrcit de-și mînca de sub unghii, nu trăia decît pentru liturghia de duminecă și ca să-și rotunjească prin încălcări și procese la Domnie moșia părintească din Bivolari. Cînd a murit, i-a lăsat lui Manole o moșie de patru ori mai mare decît o moștenise el însuși și pentru care nu cheltuise nici un irmilic. Iar cît a trăit n-a lipsit o duminecă sau o singură zi de sărbătoare de la biserică. Știa toate slujbele pe de rost. Era toată știința lui. Dar pentru asta se socotea mai învățat și mai îndreptățit să-și spuie cuvîntul în divanuri decît oricine altul. Dumnezeu îl lumina.

Așezat în strana episcopală, urmărea vorbă cu vorbă citaniile preotului. La cea mai mică greșeală, sau abatere, sau scăpare din vedere, își ridica toiagul, un fel de măciucă de corn, cu cioc de pasăre în aur la un capăt, și urla de se cutremura catapiteazma : — ai sărit pe *Doamne miluiește*, popo ! Ia-o de la început că-ți crăp capul !... Popii îi știau de frică. Satele îi știau de frică. Slujbașii cîrmuirii tremurau de frica lui. Cui nu i se muiau genunchii, numai văzîndu-l ?

Singur, fecioru-său, Manole, a îndrăznit să-i vorbească deschis și să-l înfrunte. Bătrînul îl asculta mulțumindu-se să mîrîiască printre gingii. O săptămînă buchită l-a ascultat. Ba că robia țiganilor e o rușine. Ba că țăranilor li se cuvine și lor slobozenie și pămînt. Ba că Moldova trebuie scăpată de turci, de muscali, de toate liftele străine. Ba că ei, tinerii boieri, sosiți proaspăt din Paris, vor schimba totul, din temelie. Bătrînul vulpoi îl lăsa să vorbească. Nu sufla un cuvînt. Dar într-o bună dimineață pahonții stăpînirii l-au sculat din pat, l-au legat cobză, l-au umflat burduf și l-au trimis peșcheș cuviosiei sale, starețului mănăstirii Neamțului. Un an și mai bine junele Manole a dus-o numai în posturi și rugăciuni. Degeaba își frîngea mîinile maică-sa și bătea mătănii la toți sfinții, vistiernicul Toader rămănea neînduplecat. Iar cînd în sfîrșit i s-a muiat și lui cerbicia în ajunul marilor sărbători ale Paștelor, nu i-a dat voie să vină printre boieri, la Iași, ci l-a surghiunit aci, la Cotnari, ca să-i îngrijească de podgorii.

Pe vremea aceea viile boierești se întindeau pe trei dealuri, cu văile lor. Opt crame, beciuri săpate pe sub pămînt cale de-o poștă, patru sute de călcători

la cules, nu pridideau să strîngă tot rodul unui an. O oştire de argaţi era sub ordinele lui, şi cinci sălaşe de ţigani. Printre acestea, cel mai numeros era aşezat la poalele dealului, lîngă fîntîna căreia i se mai zice şi astăzi a Robilor. Acolo junele boier cobora adesea. Neputînd să mai facă nici un bine ţării, se mulţumea să îndulcească zilele acelora pe care romantismul epocii îi socotea ca pe cei mai nefericiţi. Ducea zaharicale pruncilor, mărgele ieftine muierilor, cîte-o scutire de corvezi sau de bătăi bărbaţilor şi cuvinte bune, tuturora. Firește, pentru atîta lucru nu era mai iubit decît alţi boieri sau stăpîni. Cînd nu faci oamenilor tot răul pe care îţi stă în putere să li-l faci, nimeni nu-ţi păstrează recunoştinţă pentru asta. Cîştigase, în schimb, încrederea lor. Dănciucii îl primeau cu alai de cum se arăta la marginea şatrei. Şi fetele nu mai dispăreau ca şopîrlele sub corturi, cînd îl vedeau venind. Aşa se face că într-o seară, tot cam pe vremea asta, la lumina unui trunchi de salcie aprins în mijlocul drumului, a zărit pe Rada.

Văzuse el la Paris fel de fel de femei, şi unele mai frumoase decît altele. Pe cîteva le avusese, pe altele le dorise, de cele mai multe îşi amintea, cum ne-amintim, cu-o uşoară strîngere de inimă, de necunoscuta pe lîngă care, o clipă, am trecut şi cu care n-o să ne mai întîlnim niciodată. Dar în noaptea aceea, la lumina jarului care răsfrîngea flăcări de sînge pe feţele hoardei ţigăneşti prinsă în joc sălbatec în jurul focului, a uitat de toate frumuseţile lumii şi n-a mai văzut-o decît pe Rada. O privea încremenit. Ce avea, ea, mai deosebit decît celelalte? Ce avea în port, în mişcări, în zîmbet, în priviri, în

pielea ei radioasă sub zdrențele cămășii? Cine-ar putea să spună? E nebunie și vană ambiție literară să descrii frumusețea. Nu se poate tălmăci în vorbe culoarea de bronz, de aur și de aramă a lunei enorme cînd se ridică de după dealuri; și nu se pot exprima în cuvinte mlădierele unui trup de femeie, care se îndoaie, se încovoaie, saltă, alunecă și dezmierdă tot ce-l înconjoară, ca șiroaiele de apă limpede cînd curg printre ierburi. E prea mult încă dacă poți să le vezi și să le simți.

Manole o vedea.

Nu s-a apropiat de ea decît tîrziu, cu teamă, cu sfială, după ce și-a făcut de vorbă lungă cu unii și cu alții. Fata nu era îndrăzneață. Dar nici sperioasă. În fața boierului îi tremurau ușor genunchii, ca la căprioare, cînd în același timp sînt gata să se apropie sau să fugă; dar pe sub genele ei lungi și grele îl privea cinstit în față. Manole a întrebat-o de unde e, fiindcă n-o mai văzuse pînă atunci prin partea locului. Ea i-a răspuns, arătîndu-i toți dinții umezi, printre buzele cărnoase și răsfrînte:

— Apoi, pe mine mă cheamă Rada! Boierul nu-și mai aduce aminte? A uitat boierul cînd îi aduceam cuiburi de păsări cu pui în ele și el îmi dădea coji de pîine albă unsă cu povidlă?

Așa-i! Unde-i fusese capul? Cum nu se gîndise el la Rada? Cum nu întrebase de ea? Cum n-o recunoscuse, barem? Dar și cum s-o recunoască! Era numai de-o șchioapă cînd plecase la Paris. O zvîrlugă. Un drac împelițat de fată, goală pușcă, fără sîni, fără șolduri, cu degete smolite de dezghiocatul nucilor, cu fața mînjită pînă la urechi de zeama zme-

urei și-a murelor, slabă ca o pisică leșinată și agățată ca o maimuță de toate crengile copacilor.

Și-acum !

Numai privind-o, sîngele i se rărea în vine. Ar fi vrut să plece, și nu se îndura. Ar fi vrut să stea, și nu îndrăznea. A plecat, în sfîrșit, dar la spartul jocului. Și cum a dormit în noaptea aceea, o spune-o și morților. În crivatul larg și alb se învîrtea ca pe jăratec. Îl ardea așternutul. Pernele îl frigeau. Nu-și găsea locul nicăieri. N-avea decît un gînd, bătut în minte ca un cui : să se facă mai repede ziuă, ca să-și poată vedea iarăși pe Rada. Firește însă că nici a doua zi, nici a treia, nici alte două sau trei săptămîni în șir n-a mai văzut-o. Rada intrase ca în pămînt. Și el nu îndrăznea să întrebe unde e, sau ce-i cu ea. Umbla, ca un dezmetec, de colo-colo. Își căta de treabă, fără rost, prin preajma șatrei ; și fugea rușinat, de cum zărea picior de om, ca și cum toată țigănimea s-ar fi luat după dînsul. Pe unde n-a căutat-o în zilele acelea nesfîrșite ! La munci, la bucătărie, în grajduri, în beciuri, în crame, la hambare, pe drumurile pe unde se-întorceau cîrdurile de fete de la păscut. Se oprea în dreptul fiecărui trecător, cu întrebarea pe buze : — nu-i fi întîlnit cumva pe Rada ? Și pleca brusc, cu moartea-n suflet, neizbutind să-i rostească numele. Cînd un bariz sau o pestelcă fluturau în zare, îi bătea inima ca ciocanul grăbit pe nicovală ; și în fiecare polcă văzută de departe, în fiecare fustă, în fiecare umbră, o vedea pe ea.

Abia peste vreo două sau trei săptămîni de vană alergătură, într-o dimineață, cum se întorcea încă

o dată dinspre fîntîna Robilor abătut şi obosit parcă ar fi zăcut de lingoare, vătaful boieresc l-a ajuns din urmă şi după ce s-a ploconit şi l-a hirotonisit în tot felul, a zîmbit cu înţeles şi a cutezat să-i facă semn cu coada ochiului :

— I s-au aprins rău călcîiele boierului, după Rada...

Un val de sînge aprins i-a năvălit junelui bonjurist în obraji, şi-a simţit că se roşeşte pînă-n vîrful urechilor. Dar nu s-a putut stăpîni să nu-l întrebe :

— Ai văzut-o ?

— Dacă porunceşte boierul, o să i-o trimet mai pe seară... Vătaful zîmbea mereu : — boierul ar putea să-i dea ceva de muncă...

Întîiul lui gînd a fost să-i dea lui, codoşului, cu ceva în cap. Apoi să-i sară de gît şi să-l strîngă în braţe. În sfîrşit să ia un aer nepăsător, plictisit. Ca şi cum i-ar fi fost absolut indiferent să vadă sau să nu vadă pe Rada, i-a spus :

— Bine... trimete-o... Azi, mîine... cînd s-o putea. Şi i-a întors spatele.

Dar în tot restul zilei, pînă seara, l-a mustrat amar cugetul. Nu putea să-şi ierte uşurinţa cu care se dase de gol şi ruşinea că primise serviciile vătafului. Deprins cu obiceiurile Apusului, tînăr încă şi necunoscînd datinele şi năravurile pămîntului, i se părea o crimă ceea ce făcuse. De-o sută de ori s-a ridicat să trimeată după dînsul, să-l certe cu vorbe aspre, să-l facă de rîs în faţa oamenilor. Dar tot de-o sută de ori s-a reaşezat locului, cu laşitate. Ba spre seară, cînd a văzut venind din toate părţile

pîlcuri voioase de fete și feciori, și numai pe Rada nu, a început să simtă un gol la inimă, gîndindu-se că vătaful poate luase de-a bună răceala lui prefăcută și că-i va trimite pe Rada în altă seară.

Vătaful era însă mai pișicher decît el. Îl cîntărise și-l judecase mai bine decît se cunoștea el singur. I-a trimis fata în aceeași seară.

Cînd a văzut-o în fața lui, deși o aștepta și-i pîndea drumurile de la amiază, s-a simțit sleit de puteri și s-a făcut galben ca turta de ceară. Lumea se învîrtea cu dînsul. Ar fi vrut să-i spuie o vorbă, o glumă, orice, numai să nu stea ca mutul. De-a surda! Se uita, ca un lunatec, la dînsa, și nu putea să-și descleștеze fălcile. La fel de tăcută, ea sta nemișcată, — îndîrjită? resemnată? umilită? cine-ar putea spune! — dar cu sprîncenile încruntate, cu pleoapele lăsate în jos și cu genele ei lungi măturînd pămîntul. Tîrziu, ea, cea dintîi, l-a întrebat:

— M-a chemat boierul?

— Nu.

— Pot să mă duc atunci?

A fost cît pe ce să-i răspundă mecanic: da.

La gîndul însă că ar putea să se ducă, fără să-i spună nimic, fără să-i explice nimic, după ce tot el o chemase zadarnic, a întins deodată brațele spre dînsa și, ca din fundul unei prăpăstii, a rugat-o, i-a strigat aproape:

— Mai stăi, Rada!

Rada s-a dat de data asta cu un pas îndărăt și l-a privit speriată:

— I-o fi rău boierului?!... Să chem argații?

Teama ei l-a readus în fire. A încercat să glumească :

— Nu ! nu-i nimic, Rada... Nu chema pe nimeni... Mi-a trecut acum... A fost o simplă ameţeală... Am ameţit, văzîndu-te... Nici nu-i de mirare... Te-ai făcut aşa de frumoasă, Rada !

— Pentru asta m-a chemat boierul ?

Era atîta dezamăgire, atîta resemnare şi tristeţă în întrebarea ei, încît Manole, văzîndu-i încrederea ştirbită, temîndu-se să n-o piardă, i-a răspuns cu prima minciună care i-a venit pe buze :

— Te-am chemat, Rada, să vezi de rufărie... şi-apoi, cu un potop de cuvinte, a încercat s-o ameţească, s-o aiurească, să-i adoarmă bănuielile. Cuvintele îi veneau acum buluc şi repezi ca apa pe scocul morii. Îi spunea ce-a făcut de-atîţia ani de cînd n-o mai văzuse, prin ce străinătăţi umblase, ce auzise, ce învăţase, cu ce gînduri se întorsese iar în ţară. Îi mărturisea, dezamăgit, că se simţea mai singur aci, în Cotnarii lui, printre ai lui, decît în mijlocul străinilor. Căta un suflet şi nu-l vedea nicăiri. Ar fi vrut un prieten, şi nu găsea decît slugi.

— Pricepi acum de ce te-am chemat, Rada ?

Fata se uita la el cu ochii adînci şi mari ca gura fîntînelor. Simplu, cinstit, i-a răspuns :

— Nu.

— Aş vrea, Rada, să fim prieteni... Să fim iarăşi prieteni ca altădată.

Rada a clătinat încet şi lung din cap :

— Asta nu se poate... Ştie şi boierul că nu se poate.

— De ce nu se poate, Rada ?

— Boierul e boier mare... Eu sînt o biată lăieşiţă.

Din vorbele astea, din convingerea asta absurdă şi îndărătnică, n-a fost chip s-o scoată în ruptul capului. Degeaba a încercat, pe nesimţite, să-i schimbe gîndurile. Degeaba a încercat, zile şi săptămîni de-a rîndul să-i vorbească, s-o roage, s-o înduplece. La toate argumentele şi stăruinţele lui, avea acelaşi şi veşnic acelaşi răspuns : — boieru-i boier şi Rada-i lăieşiţă.

Cît timp nu-i vorbea de prietenie, era sprinţară şi guralivă. Făcea să răsune casa de cîntecele ei. N-avea o clipă de astîmpăr. Ca şi cum ar fi ştiut că în ea totul era ritm şi armonie, nu se ferea de gesturi îndrăzneţe, de mişcări dezordonate. Se lăsa s-alunece, de-a buşelea, pe balustrada cerdacului, pînă în grădină. Se căţăra de pomi şi sărea ca o veveriţă, din cracă în cracă. Alerga voioasă cu pletele în vînt, după fluturi. Aţinea calea flăcăilor, cu cofa plină şi, la cea dintîi glumă mai slobodă îi scălda de sus şi pînă jos, scăpîndu-le printre degete ca un ţipar. Se legăna, făcută ghem, între coarnele boilor. Sărea în spinarea cailor şi-i călărea, pe deşălatele. Ţipa. Chiuia. Umplea văzduhul de rîsetele ei ca trilurile ciocîrliei.

Din pridvor sau dindărătul ferestrelor, Manole o urmărea cu privirile încîntate şi uimit că un singur trup de femeie poate să cuprindă într-însul toată poezia şi toate frumuseţile pămîntului. Încerca să i-o spuie uneori, seara, cînd ea însăşi se mai potolea din jocuri. De cum se vedea însă singură cu dînsul, de la primele cuvinte, ochii ei speriaţi de

căprioară căutau parcă o ieşire prin uşi, prin ferestre, prin ziduri, prin podele dacă s-ar fi putut, pe cînd faţa i se făcea rînd pe rînd palidă ca moartea şi roşie ca focul. Abia în şoapte, fără să se apropie prea mult de dînsa, Manole o întreba :

— Tot nu vrei să fim prieteni, Rada ?

— Dacă boierul porunceşte !...

— Dar, pentru Dumnezeu, nu-ţi poruncesc nimic, Rada. Ţie nu pot să-ţi poruncesc. Cum m-ar lăsa inima să-ţi poruncesc ! Dimpotrivă, de la tine aştept un semn, un îndemn, o vorbă bună. Să-mi spui tu singură într-o zi, de pildă în seara asta : vreau să fim prieteni... De ce nu-mi spui ? Ce rău ţi-am făcut ? Ţi-e silă, ţi-e teamă de mine ?

Fata se uita în ochii lui, candidă, încrezătoare :

— Nu.

— Mă urăşti atunci ?... Nu-ţi place să stăm de vorbă împreună ?

Ea-i răspundea repede, cu ochii luminaţi :

— Ba da... îmi place... boierul vorbeşte ca din carte.

E singura mărturisire pe care putea să i-o smulgă. O dată, măcar o dată, n-a putut s-o înduplece la altfel de mărturisiri. Pălea sau tremura lîngă dînsul, mîinile îi erau de gheaţă sau picături de sudoare îi broboneau fruntea, la toate întrebările lui răspundea cuminte, înţelepţeşte, ca şi cum i-ar fi dezlegat o ghicitoare. Nu-l mai ocolea, e drept. Nu mai căta cu priviri speriate în jurul ei, cînd se găseau împreună. Era sigur că-i cîştigase încrederea. Dar tot ce-l lăsau să nădăjduiască ochii ei, tot ce-i făgăduiau răsuflarea

grăbită a pieptului, văpaia obrajilor, tremurul buzelor, gura tăcea.

Cîte nopți, ah! cîte nopți nedormite, n-a visat, n-a dorit, n-a aiurat, să-i dezlege gura cu o sărutare.

Într-o seară a crezut că se apropie deznodămîntul. Se cărăbănise iarna. Munca începuse și oamenii, trudiți, se culcaseră mai devreme. Focurile erau stinse. Nu se auzea un muget de vită. Nu se auzea un lătrat de cîine. Ca peste un țintirim luna plină își vărsa lumina peste dealuri și ogrăzi. Singur, un vînt ușor și cald de miazănoapte cînta în ramuri și scutura florile zarzărului de lîngă cerdac.

Rada, cu pletele în vînt, cu spinarea lipită de trunchiul copacului, își închisese ochii și respira adînc printre buzele întredeschise. Respira aerul. Respira mirosul florilor. Respira razele lunei. Manole i le vedea jucîndu-se, pe șiragul dinților, ca în prundișul pîraielor.

Plecîndu-se binișor spre dînsa a chemat-o în șoapte:

— Rada.

Ea nu l-a auzit.

Tremurînd și zvîcnindu-i inima, și-a întins palma deschisă pînă deasupra părului ei și i-a mîngîiat, încet, fruntea.

Fata nu l-a simțit.

S-a aplecat atunci mai tare spre ea, s-a apropiat cu buzele pînă în dreptul buzelor ei și, într-un murmur mai ușor ca freamătul florilor clătinate de vînt, a rugat-o:

— Lasă-mă să te sărut o dată, Rada... numai o dată...

Şi-a aşteptat.

Rada nu s-a ferit. N-a întors capul. Nu şi-a făcut pavăză cu mîinile. Nu l-a respins. Printre pleoapele închise numai, acolo unde genele se îmbină între ele, două lacrimi au izvorît la lumina lunei, au crescut, s-au umflat şi s-au rostogolit peste obraji, ca două picături grele de ploaie.

Privindu-le pierdut, năuc, el o întrebă :

— Ce-i, Rada, cu tine ? Ce ai ? Ce s-a întîmplat ? Ce ţi-am făcut ? De ce plîngi ?

Dar ea, nemişcată, rezemată de pom ca răstignită, abia a putut să îngîime :

— Boierul e stăpîn... boierul poate să facă ce vrea din mine... sînt roaba boierului...

Atît i-a spus ! Mai avea nevoie să adauge vreun cuvînt ? Manole a înţeles. Fiecare silabă i-a pătruns în inimă. Îi era silă şi oroare de el însuşi. I se părea că, într-adevăr, încercase o siluire. Mărturisi sumbru :

— Ai dreptate, Rada... sînt vinovat.

Rada îşi ridică privirile spre dînsul. Ochii ei mari, gura ei mută spuneau desluşit : nu !...

Dar el repetă îndîrjit :

— Ba da !... Ba da !... sînt vinovat !... E pentru ultima dată însă... Îţi jur, Rada, că n-o să mai auzi nici un cuvînt urît din gura mea... Ţi-o jur !

Era tînăr ! Şi-a ţinut jurămîntul. Sărutări nu i-a mai cerut. Cu priviri piezişe sau pătimaşe n-a mai urmărit-o. Cuvinte de dragoste nu i-a mai şoptit. Că-i tremura sufletul ca frunza de plop lîngă dînsa,

cine ar fi putut să bănuiască. Sufletul nu se vede. Și tremurul nu se aude.

În schimb, din noaptea aceea, carne din carnea lui să fi fost, sînge din sîngele lui să fi fost, și n-ar fi avut o soră, o prietenă, o slugă, o roabă mai devotată și mai înțelegătoare ca Rada. N-avea nevoie să vorbească. Îi ghicea gîndurile. N-apuca să-și exprime o dorință. I-o prevenea de mai înainte. De departe sau de aproape o simțea atentă, vigilentă, veșnic lîngă dînsul. Umbra ei îl învăluia. Glasul ei îl legăna. În cîntecele ei adormea seara. Și dimineața se deștepta în rîsetele ei. Nu e de mirare, astfel, că tot ce vedea în jurul lui respira sănătate și tinerețe. Toate frumusețile pămîntului i se păreau zilnic reînnoite, ca și cum în fiecare revărsat de zi le-ar fi scăldat apele altui botez. Cerul era mai limpede. Norii mai repezi Aerul mai ușor. Miresmele mai îmbătătoare. Viața facea să fie trăită. Și natura, de pretutindeni, îi chema și-i îmbia. Frenetică și dulce, exuberantă, voluptuoasă și castă, le făcea semne din toate rîpele, din toate crîngurile, din toate pîraiele, florile și stelele ei, să vină spre dînsa. Rada îi cunoștea toate misterele. Nu era gînganie, cît de mică sau cît de ridicolă în armura ei medievală, pe care să n-o știe cum o cheamă, ce poveste are și ce versuri i se potrivesc. Nu era cărăruie, cît de pierdută printre tufișuri și mărăcini, despre care să nu știe de unde vine și încotro se duce. Mergînd unul după altul sau ținîndu-se de mîini, hoinăreau la voia întîmplării, trecînd apele din piatră în piatră, străbătînd pădurile în lung și-n curmeziș, hrănindu-se

uneori zile întregi cu buruieni și poame sălbatece, și culcîndu-se pe unde-i apuca noaptea, cu pologul cerului întelat întins deasupra lor.

Așa a trecut vara, cum trec zilele și gîndurile bune.

Și-a venit toamna.

Anul fusese bun. Recolta îmbelșugată. Trei săptămîni de-a rîndul a trebuit să muncească și el, de-a valma cu țăranii. Ograda era un furnicar. Sute de oameni la culeș. Alte sute la călcat. O forfoteală cît vedeai cu ochii, ca pe vremuri de bejănie. Din zorii zilei și pînă noaptea tîrziu, nu mai conteneau strigătele, chiotele, chemările, scîrțîitul carelor, tropotul cailor, grindina ciocanelor căzînd în doagele aduse în grabă la cercuit. Mustul gîlgîia din opt vrane deodată. Zăcătoarele fierbeau în clocot. De departe se auzea bolboroseala lor surdă ca vuietul mării. Aerul era încărcat de efluviile alcoolului. N-aveai nevoie să bei. Do cum scoteai nasul pe ușă, te împleticeai pe picioare.

În ajunul ultimei zile de culeș, Manole s-a sculat mai vesel ca de obicei parc-ar fi chefuit toată noaptea. Nu i-a păsat însă. Era ziua rezervată vinului pentru casă și pentru daruri la domnie. Se punea la o parte, de cu vreme, poama cea mai pîrguită. Fetele alegeau ciorchinii unul cîte unul. Însișî călcătorii erau aleși pe sprinceană. Muncă migăloasă. Băutură pentru fețe domnești. Dar mai ales prilej de joc și de sărbătoare. N-apuca să se lase seara și cîte opt și cîte zece rînduri de hori se întindeau în bătătură. Rachiul și drojdia de vin

curgeau gîrlă. Maldăre de viță uscată, aruncate claie peste grămadă pînă la înălțimea casei, ardeau ca rugurile în cele patru colțuri ale ogrăzii. Vîlvătaia se vedea de pe malul Prutului. Lăutari din toată Moldova de sus veneau unii după alții, ca musculițele de noapte atrase de flacăra lumînărilor. În toamna aceea primul taraf și-a făcut apariția pe la prînz. Tocmai argații întindeau masa în cerdac. Manole era în toane bune. Se gîndea la Rada. N-o mai văzuse, în largul lui, în ultimele săptămîni, decît o dată sau de două ori. Ea avea treburile ei. El pe ale lui. Își zîmbeau, grăbiți, din treacăt, și-și vedeau fiecare de griji. Dar acum munca era pe sfîrșite. Încă o zi. Și ziua aceea de toamnă tîrzie era caldă și dulce ca un început de primăvară. Rîdea soarele pe cer. Rîdea aerul beat de lumina soarelui. Să rîdă și strunele vioarelor!

Manole porunci lăutarilor să-i cînte cîntece de lume. Apoi de dor. Apoi de inimă albastră.

Dar orice cîntau lăutarii și oricum cîntau, dacă chihoteau țimbale ca fetele între ele, sau plîngea naiul, sau gemea basul, sau plesneau coardele lăutelor bocind ori rîzînd cu hohote sălbatice, nimic nu-i scotea din gînd pe Rada, ci totul și toate i le-o reaminteau. Spre sfîrșitul mesei, neputînd să se gîndească la altceva și neputînd să vorbească decît despre dînsa, a întrebat așa, mai mult ca într-o doară:

— Pe unde-o mai fi Rada?

Argații au ridicat din umeri. Slujnica s-a uitat la unii și la alții. Singur, vătaful, și-a lăsat ochii în jos. Junelui boier i s-a părut ciudată privirea

vătafului. Un ghimpe îi încerca inima. Neliniștit, iritat dintr-o dată, a repetat, mai răstit, întrebarea :

— M-auzi sau nu ? Te-am întrebat unde e Rada ?

Vătaful ridică și el din umeri :

— Păi, de ! boierule... de unde să știu, păcatele mele !... Cine poate să știe pe unde le umblă ochii muierilor și după cine le sfîrîie călcîiele... — Mormăi apoi, ca pentru el singur : — ia ! o fi cu vreo baragladină de-ale ei... dacă n-o fi cumva tot cu Lae al Vădanei...

— Lae al Vădanei ?!

Manole privea țintă în gol. Îl vedea pe Lae al Vădanei. Îl știa. Țiganul dezrobit cine știe cum și pripășit de cîțiva ani pe lîngă curtea boierească. Nalt, spătos, alb la față, cu ochi ca păcura și cu buze ca rugina.

— Cu Lae vra să zică !

O perdea i se lua încet-încet de pe ochi. Își aducea bine aminte acum că-l zărise în cîteva rînduri, la grajduri și îndărătul casei, dînd tîrcoale fetei și hîrjonindu-se cu Rada. Dar cu cine nu-și făcea Rada de joacă ! se gîndi înviorat, Manole. Ar trebui să nu mai fie cineva în toate mințile ca să-și facă scîrbă pentru atîta lucru. Și nu era nebun. Îl durea inima, firește, pentru vorbele vătafului. Îl durea, parcă cineva ar fi tras cu dinții dintr-însa. Dar nu era nebun. Era lucid, calm, liniștit, de-o liniște de moarte. S-a sculat de la masă, hotărît. A făcut cîțiva pași ca un somnambul. Ca să se proptească mai bine pe picioare și-a aruncat brațul pe după gîtul vătafului :

— Și zici c-ai văzut-o !... ai văzut-o tu, cu ochii tăi, făcîndu-și vorbele cu Lae ?

Zîmbea în același timp. Zîmbea ca să nu dea de bănuit vătafului și să nu-l sperie.

— Păi, bine, cucoane... n-am văzut-o numai eu ! Știe tot satul ! Ne și miram noi între noi că boierul vede, știe și tace chitic. Ne spuneam că s-o fi săturat boierul de dînsa, că i-o fi pînă peste cap de țigancă, de-o lasă să-și facă mendrele cum vrea...

Manole mărturisi surd, crunt, printre dinți :

— Poate să-și facă... Eu n-am avut nimic cu ea.

Vătaful holbă ochii la el :

— Cum nimic ?

— Ți-am spus : Nimic. N-a vrut. Nu m-a lăsat.

— Și n-ai luat-o de chică ?

— Nu.

— N-ai tîrnîit-o de coade ? N-ai măturat duș-umelile cu dînsa ?

— Nu.

— Atunci pentru ce mai ești boier ! sărac de maica mea...

Se întreba și el, zîmbind amar. Vătaful nu-i dădu însă răgaz să se gîndească mai mult. Chibzui repede și hotărî el pentru dînsul :

— Ascultă-mă, cucoane. Ce mai tura-vura ! Una și cu una fac două. Diseară, după ce s-o isprăvi culesul, ți-o trimit în cramă. Nu-i nimeni pe acolo. Zăvorește ușa. Pune-i mîna în beregată. Și dă-i poalele peste cap.

Boierul nu-i răspundea. Bănuind că se codește, că-i e teamă, se plecă la urechea lui :

— Să n-ai nici o grijă dinspre partea asta. Dacă vrei, o să mă fac și eu pe acolo, așa ca din întîmplare. Îi pun o piedică... Îi dau un brînci...

Dar Manole s-a uitat atunci la el cu atîta scîrbă, cu atîta silă, încît vătaful s-a dat cu un pas în lături și, nedumerit, s-a scărpinat la ceafă :

— Bine, cucoane... Fă cum te taie capul... Să nu spui însă nimic dacă-i afla în urmă că Lae al Vădanei i-a răscăcărat el picioarele...

Un cuțit să-i fi împlîntat atunci în carne, nu l-ar fi durut mai mult. Sare să-i fi presărat pe rană, nu l-ar fi usturat mai crîncen. Credea că știe ce e iubirea. Credea că învățase ce e iubirea. Nu învățase nimic. Nu știa nimic. Nu știa ce înseamnă clipa cînd șarpele geloziei îți împlîntă colții în inimă. Cînd ți-o morfolește între gingii, ți-o rîcîie, ți-o stoarce, ți-o sfîșie, ți-o suge, ți-o destramă, ți-o zdrobește. Cinci luni de vară i-au trebuit ca să guste, picătură cu picătură, fericirea. Cîteva ceasuri i-au fost de ajuns ca să-i soarbă drojdia pînă la fund. Cum a putut să trăiască cele cîteva ceasuri ? Cum a putut să se arate printre oameni, să le vorbească, să-i asculte, să dea porunci, nu și-a dat seama niciodată. Avea impresia bizară că e un mort printre vii, că un altul se agită și vorbește în locul lui. Cînd, pe înnoptate, Rada a apărut, zveltă ca o coardă de viță, în pragul cramei pustii, s-a uitat liniștit la dînsa, nu ca și cum ea i-ar fi fost străină, dar ca și cum într-însul s-ar fi înstrăinat, s-ar fi năruit ceva. Simplu, i-a făcut semn să intre. S-a îndreptat spre ușă cu pași de automat. A tras ușa fără grabă. A împins zăvorul cu băgare de seamă

A întors cheia în broască și-a băgat cheia în buzunar. În penumbra din interiorul cramei nu se vedeau acum decît ochii Radei, măriți parcă de groază și străbătînd înfrigurați drumul de la zăvor la Manole și de la Manole la zăvor. Cîteva minute el a simțit o bucurie oribilă, satanică, s-o vază chinuindu-se. Îi auzea bătăile inimei. Auzea în același timp, cu o acuitate inexplicabilă, toate zgomotele naturii: zborul unei păsări, scîncetul unui copil, acordurile tarafului de lăutari. S-a îndreptat, încet, spre ea, cu mișcări de reptilă. I-a pus pumnul sub bărbie:

— De unde-mi vii?

Neputînd să-și plece capul în piept, Rada și-a lăsat numai genele în jos, ca două mari și negre aripi rănite.

Manole i-a repetat întrebarea, scrîșnind din dinți:

— Hai?!... de unde-mi vii... scîrbo!

Sub plesnetul insultei ea n-a tresărit, n-a crîcnit, n-a deschis gura. I s-a părut numai că un zîmbet îi flutură în colțul buzelor. Îndesîndu-i pumnul sub fălci, silind-o să-și dea capul pe spate și să-i vadă rînjetul, i-a suflat în obraji:

— Nu vrei să spui!... Să-ți spun eu atunci de unde vii!... Vii din brațele lui Lae!... Spurcăciune! Otreapă! Tîrîtură!... Tîrfă!

Dar nici sudalmele, nici mîrîitul lui înăbușit n-au înfricoșat-o. Nici un mușchi nu i-a tresărit pe față. Singure colțurile gurii i s-au îngropat mai adînc, într-un zîmbet imposibil. Manole n-avea or-

bul găinilor. Nu erau de vină umbrele cramei. Rada zîmbea.

Exasperat, înnebunit, a prins-o de încheietura mîinilor și i le-a răsucit peste umeri pînă ce, încolăcindu-se ca o scorpie, i-a căzut în genunchi. Strivită la picioarele lui, el nu mai avea decît un gînd : să-i scoată o vorbă, un geamăt, de-ar fi trebuit s-o jupoaie de vie, să-i smulgă o mărturisire, de-ar fi trebuit s-o ucidă. Îi repeta, ca un maniac, aceeași întrebare :

— Spune, tîrfo ! de unde vii ?

Dar ea nu răspunde. Îngenuncheată, țeapănă, dîrză, nu sufla o vorbă, nu scotea un suspin. Nu se ruga. Nu implora. Nu plîngea. I se auzea gîfîitul grăbit, amestecat cu chiotele și strigătele de afară. Coardele plesneau sub arcușuri. Țăranii învîrteau o bătută. Pămîntul tremura sub tropotul calcîilor. Un țigan cînta în ritm sacadat, îndrăcit, patetic :

De mă-i pune,
Pe-un cărbune,
Ibovnicul
Nu ți-oi spune !
De mă-i pune
Într-o frigare,
Ibovnicul
Nume n-are !

Plecîndu-se asupra ei, înșfăcînd-o cu amîndouă mîinile de cozi, zgîlțîind-o și tîrnîind-o cum îl învățase vătaful, el îi striga îndîrjit în ureche :

— Auzi ?... îl auzi, fă !... Pe cărbuni o să te pun !... în frigare o să te pun !...

Atunci, pentru întîia oară, Rada și-a ridicat spre el pleoapele grele de povara genelor. Zîmbea. Cu același zîmbet exasperat ca un rictus, i-a spus:

— Pune-mă !...

În același timp îl privea țintă, nemișcată, fără să clipească. Nu era un pic de durere în ochii ei. Nici teamă nu era. Nici ură, nici milă, nici ironie, nici răzbunare. Erau umezi. Fără să plîngă, pluteau ca în lacrimi. Și erau scăldați de atîta fericire, înotau într-atîta voluptate, încît Manole, cu mîinile înfipte în cozile ei, bîjbîind printre ele ca omul orb, pipăindu-le cu înfrigurare și cu groază, neștiind el însuși dacă le mîngîie sau le smulge, i-a strigat cu glasul sugrumat:

— Culcă-te... culcă-te la pămînt !...

Cu ochii mereu în ochii lui, cu ochii ei cleioși, lipiți ca smoala topită de ochii lui, Rada s-a lăsat încet pe spate. Cozile desfăcute au atins mai întîi lutul bătut, apoi moalele capului, apoi umerii, apoi mijlocul, apoi coapsele, pînă ce tot trupul ei mlădios de năpîrcă s-a făcut una cu pămîntul. Manole o privea, clătinîndu-se pe picioare. Urechile îi vîjîiau. Mîinile îi tremurau. Limba i se uscase. Ar fi vrut s-o zdrobească și să-i cadă în genunchi, s-o strivească sub călcîie și să-i ceară deznădăjduit iertare. O ultimă teamă, un suprem instinct de apărare sau de brutală violență în fața zîmbetului ei indescifrabil, i-au reamintit de sfatul vătafului. Răgușit, gîtuit, abia a mai putut să-i strige:

— Ridică-ți poalele !...

N-a apucat însă bine să rostească ultima silabă, a ultimului cuvînt. Ca țandăra care sare din butu-

rugă cînd cade piezișmuchea toporului, așa a sărit Rada, dintr-o smucitură, pînă-n fundul cramei. O sudalmă cumplită s-a ridicat în urma ei. Apoi gemînd ca o fiară rănită, Manole s-a luat după dînsa. O urmărea printre butoaie, se izbea de grinzi, se împiedica în cozi de greble, de lopeți, de tîrnăcoape, cădea, se scula, îi ațînea calea, aluneca în bălțoace de must, se ridica iarăși, și surd, idiotizat, orbit de exasperare, de rușine, de patimă și de dorință, își jura printre buzele însîngerate : orice-ar fi, orice s-ar întîmpla în urmă, s-o prindă, s-o aibă și s-o ucidă.

Cum să prinzi însă vîntul în brațe și apa între degete! Oricît de voinic era el și de tînăr, Rada era mai sprintenă. Trecea zbîrniind ca o sfîrlează. Sărea ca o ciută. Aluneca printre unelte și buți desfundate ca o rîndunică. Ea singură, fără îndoială, și-a dat seama de stîngăcia lui. Se juca acum cu primejdia. Își încerca norocul. Sfida soarta. De pe-o grindă s-a aruncat în mijlocul mormanului de struguri din călcătoare. Pe neașteptate, s-a înfundat într-înșii pînă la brîu. A vrut să scape, dînd repede din mîini și din picioare, ca omul care se înecă. S-a împleticit însă. A alunecat și-a dat în brînci. Cu un urlet de biruință, dintr-o săritură, el i-a căzut în spate. A apucat să-i puie mîna în ceafă. N-a apucat însă s-o prindă de umeri. Dintr-o zvîcnitură, Rada s-a răsucit sub dînsul. Erau acum față în față. Ea avea brațele libere, gura deschisă. Ar fi putut să-l zgîrie cu unghiile, să-l rupă și să-l sfîșie cu dinții. Nu l-a mușcat însă. Nu l-a zgîriat. Ochii i s-au tulburat. Trupul, ca un arc fiint din mu

s-a înmuiat sub trupul lui. Brațele au bătut o clipă aerul. Apoi, ca o sută de brațe, ca o mie de brațe încolăcite, l-au înlănțuit de pretutindeni, apăsîndu-l spasmodic, mîngîindu-l ca în delir. Pe cînd gura, lipită de gura lui ca o ventuză, îi sorbea ultima răsuflare și tot sufletul, într-un sărut mai lung și mai mistuitor ca moartea.

Afară lăutarii cîntau. Țăranii băteau îndesat și înăbușit pămîntul. Pămîntul se cutremura. Țipătul ei, țipătul unic de durere și de divină agonie al fecioarei rănite, nu s-a auzit. Iar în crama tăcută ca o criptă, tăinuită ca un alcov, nu se mai auzea acum decît țîrîitul monoton al mustului care șiroia din călcătoare și un zvon neîntrerupt de vorbe fără noimă, de șoapte fără sens.

El o întreba :

— De ce m-ai chinuit atîta amar de vreme, Rada ?... De ce n-ai vrut ?...

— De ce n-ai încercat ?

Întrebări și răspunsuri expirau în sărutări.

— Te iubesc ca un nebun, Rada... Dar tu ?...

Ea îi lua capul în palme ; cu furie îi apăsa gura pe dinții ei întredeschiși și-i cînta printre dînșii :

Pe-un cărbune,
De mi-i pune...

O avea acum aproape goală lîngă dînsul. Zdrențele cămeșei sfîșiată în luptă nu-i mai acopereau nici sînii tari ca piatra, nici pîntecele abia rotunjit ca pîntecele vioarei, nici pulpele împreunate ca doi copaci tineri crescuți dintr-o tulpină. Putea s-o cuprindă, toată, dintr-o privire. Cu mîinile și cu

gura putea să urzească în jurul ei un vestmînt diafan de sărutări. Îi sàruta încet, tărăgănat, fruntea netedă, sprincenele îmbinate, tîmplele și obrajii catifelați ca piersica. Îi săruta apăsat ochii care distilau venin și miere printre pleoapele adormite. Îi săruta lung genele lăsate pudic în jos peste păcatul roșu al gurii. Îi săruta pătimaș gura cu vorbe șăgalnice pe buze și cu mirodenii sub limbă. Îi săruta trupul, tot trupul ei încins de văpaia dezmierdărilor și care mirosea, în ascunzișuri, a smirnă și-a tămîie, ca odoarele bisericilor. Cînd își culca capul între coapsele ei, ar fi vrut să nu se mai trezească, să aţipească, să moară așa, respirîndu-i aroma cărnii amestecată cu izul de busuioc al strugurilor zdrobiți. Și cînd, tîrziu, după miezul nopții, s-au găsit în pragul ușii, prinși unul de altul, înlănțuiți într-o supremă îmbrățișare, ar fi vrut să nu li se mai deslipească gurile niciodată, încleiate ca și mîinile, ca și gleznele, ca și hainele, de mustul dulce zvîntat pe dinșii.

Dar rugurile de vreascuri ardeau trosnind și pîrîind. Limbi de flăcări lingeau cerul. Incendiul lumina noaptea ca ziua. Simțind-o că se zbate în brațele lui, o întrebă grăbit, precipitat:

— Mă iubești, Rada?

Nici de data asta însă Rada nu i-a răspuns. Reflexe stranii se jucau pe fața ei, în ochii ei. Gura părea că zîmbește. Privirile păreau că-l cheamă. Cu degetul pe buze se deslipi, se depărtă, încet, de dînsul. În lumina jarului părea ea însăși o flacără vie. Pîlpîia de-a lungul zidurilor, creștea, tremura, se micșora, din ce în ce mai vagă, din ce în ce mai

mică, un muc de candelă, o dîră de fosfor, pînă ce, întreagă, se pierdu în noapte.

Se făcuse de mult una cu întunericul și Manole tot mai vedea locul pe unde dispăruse. Și pe muchea dealurilor nu se crăpase de ziuă încă, și cîntecele și jocurile erau în toi, și în iatacul lui singuratec somnul nu i se lipise încă de pleoape, cînd un țipăt sălbatec, un țipăt spăimîntător, un țipăt făcut dintr-o mie de țipete împreunate, a spart și a străpuns bolta cerului. Cu părul vîlvoi Manole a sărit în mijlocul odăii. Afară, zgomotele, chiotele, cîntecele tăcuseră. Nu se mai auzea decît țipătul cumplit care se urca și tremura necontenit în noapte ca șuierul de alarmă al unui vas care se înecă. Repezindu-se la pistoalele încărcate, izbind ușa cu piciorul, Manole ieși în cerdac. Țăranii, muți, se uitau unul la altul. Nici unul nu se mișca. O muiere ridică din umeri :

— S-or fi bătînd țiganii între dînșii !... bată-se !..

Ca într-o scăpărare de fulger el văzu șatra de lîngă fîntîna Robilor răsculată, încăierată, scăldată în sînge... Rada... Înnebunit, urlă să vie slugile, să se strîngă argații, să sară vătafii. Porunci oamenilor să ia topoare, securi, coase, tot ce le-o cădea mai repede în mîini. Și, puhoi, s-au rostogolit în vale.

Șatra era pustie. Nici țipenie de om. Nici urmă de lumină. Singur țipătul ascuțit, amarnic, care se ridica spre stele. Abia după ce-au ajuns la fîntînă, au găsit toată țigănimea strînsă roată în jurul ghizdelelor. Căzuți pe brînci, bărbați, muieri, copii, de-a valma, urlau cum urlă haitele de lupi la lună. Un argat a zbierat, răstit :

— Ce este? Ce v-a apucat? Nu vă e ruşine să vă bociţi aşa în faţa boierului?

Un freamăt a străbătut ţigănimea. O bătrînă despletită, schilavă, a încercat să se ridice, s-a clătinat de cîteva ori pe picioare şi s-a prăbuşit la pămînt. O alta a putut să bîiguiască:

— Rada!...

Manole a gemut:

— Rada!... Unde-i Rada?

Toată ţigănimea s-a văicărit după dînsul:

— Rada!... Rada!...

Dar nici unul nu i-a răspuns. Singură, o copilă, a izbutit să mărturisească printre sughiţuri:

— Rada... Rada a căzut în fintînă.

A urmat o linişte de moarte. Se auzea, departe, lătratul unui cîine. Se auzea pîlpîirea stelelor. Apoi, mai aprige, mai deznădăjduite, ţipete stridente, bocete sfîşietoare, au spart tăria. Ca şi cum mărturisirea neaşteptată ar fi redeschis zăgazurile durerii, ţiganii se tăvăleau în ţărînă, îşi sfîşiau hainele de pe dînşii, băteau pămîntul cu frunţile şi cu pumnii. Un vînt de nebunie trecea asupra mulţimii. Nebunia se întindea ca molima. Manole răcnea porunci pe care nu le auzea nimeni. Argaţii dădeau iureş printre robii îngenunchiaţi. Ţăranii se agăţau fără rost, cînd de găleata, cînd de cumpăna fîntînii. Coase, seceri, securi, sclipeau sinistru în întuneric. Biciurile se învîrteau şi plesneau peste capetele îngrozite. Întrebări, vaiete, răspunsuri, se încrucişau în larma şi vociferările deşarte:

— Cum a căzut? întrebau unii.

— Cine a văzut-o căzînd? adăugau alţii.

— Nimeni, boiarule !... nimeni n-a văzut-o !... se jeluiau ţiganii, frîngîndu-şi mîinile.

— Atunci cine a aruncat-o ?

— Cine a ucis-o ?

— Nimeni !... Nimeni !... răspundea înfricoşată ţigănimea.

Glasul lui Manole răsună ca trîmbiţa de apoi :

— Dar Lae ?... Unde e Lae al Vădanei ?

Stupoarea i-a amuţit pe toţi. Cîţiva, răzleţi, au încercat să afirme :

— Aici... Acolo... Era... Trebuie să fie... Nu mai e !...

— Aaa !... Nu mai e ?... Pe el atunci !

Cu pumnii încleştaţi pe mînerele pistoalelor, cu ochii în sînge, cu spume la gură, Manole îşi chema argaţii :

— Vasile !... ia-ţi cîinii şi cutreieră-mi pădurea... Nichifore !... aţine-te cu ai tăi pe valea Prutului... Ioane !... Tănase !... Vintilă !... Stane !... voi bateţi hotarele... vătafe !... fii cu ochii în patru. Nici unul să nu-ţi scape. Întinde-i la pămînt. Cincizeci... o sută de bice !... Bate-i !... Ucide-i !... Pînă ce-or mărturisi tot ce au în burtă şi-or blăstăma şi numele maicii care i-a făcut !...

Nemilostiv era stăpînul. Sălbatică porunca. Dar slugile nu crîcneau.

Doi cîte doi, argaţii înşfăcau pe ţigani de cap şi de picioare. Cămeşile în zdrenţe zburau de pe dînşii. Pe umerii goi, pe spinările goale, cădeau şuierînd şi miorlăind biciurile împletite. Trupurile se încolăceau, se încovrigau, ca slănina pusă pe jăratec. Ochii le ieşeau din orbite. Bale amestecate cu sînge

și țărînă li se prelingeau printre gingii. Sîngele țîșnea. Cărnurile sfîrîiau...

. . . . . .

Cu groază, cu oroare, am făcut un pas în lături. Am vrut să-mi acopăr fața cu mîinile. M-am izbit însă de speteaza scaunului. O durere vie m-a străpuns în coaste.

Buimăcit, uluit, ca omul care se trezește din beție și nu recunoaște nimic în jurul lui, m-am uitat în preajmă. Lumînările erau pe sfîrșite. O feștilă sfîrîia într-un sfeșnic. Conu Manole mă privea țintă. Urmă, amar:

— Ei, vezi, măi băiete ce ți-e și cu noi! Eu *bon-juristul*, eu revoluționarul, mi-am bătut robii. Ce vrei! În omul cel mai bun dormitează o fiară. Darmite în noi, păcătoșii! Toate au fost însă de prisos. Degeaba i-am bătut pe rudă, pe sămînță. N-a fost chip să le descleștez gura. N-a fost chip să le smulg o mărturisire. Rada și-a dus cu ea taina în mormînt. În trupul ei, cald încă de dezmierdările mele și făcut pentru marea bucurie a vieții, a duhnit moartea și-au colcăit viermii...

Boierul tăcu.

Lumînările sfîrîiau și se stingeau una cîte una, în candelabre. Umbre mari și grele cădeau din grinzile bagdadiei. Se lăsau peste fruntea bătrînului, și-o apăsau treptat, insistent, ca lespezile mormintelor. Credeam c-o să ațipească.

S-a scuturat, însă, brusc. Și-a îndreptat umerii. Și-a ridicat fruntea. Cu ochii în extaz a continuat:

— Numai trupul, însă, măi băiete!

Fiindcă în urma ei, după șaptezeci de ani aproape, pot să spun și eu cu poetul pe care mi l-ai citit într-o seară :

J'ai gardé la forme et l'essence divine,
De mes amours décomposés.

L-am lăsat să-și rumege în tăcere durerea și extazul. Nu l-am mai întrebat. Nu l-am mai întrerupt. De la el singur, tîrziu, mult mai tîrziu, a încheiat simplu, tărăgănat, liniștit :

— N-am mai văzut-o... A doua zi, cum alții se duc la cimitiruri, eu m-am dus în cramă să revăd măcar urma locului unde am avut-o... Am găsit strugurii pe jumătate zdrobiți și o balercă pe trei sferturi plină. E tot ce-mi mai rămînea de la dînsa ! Am pus să se strîngă, pînă la ultima picătură, tot mustul din călcătoare. Mi-au ieșit trei balerci de vin. Le-am îngrijit ca ochii din cap. Le-am păstrat cu sfințenie. E vinul meu de viață lungă. Bea-l, măi copchile... Uite, a mai rămas de-un lat de palmă pe fundul sticlei... N-o să te mai întîlnești cu vin ca ăsta. Miroase a smirnă și-a tămîie, ca trupul Radei. A fiert în lacrimile mele... În dragostea mea... În sîngele ei...

Responsabil de carte : Elena Beroin
Tehnoredactor : Geta Strominger
Corector : Neli Teodosiu

Dat la cules 23.05.57. Bun de tipar 12.09.57. Tiraj 25.150 ex. Hîrtie ediții tip B. de 60 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 4,63. Coli de tipar 7,25. Editia I. Comanda 3565. Planșe tipo I. A. nr. 0575. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—32

Tiparul executat sub com. nr. 814 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.